

DICCIONARIO
GRIEGO-ESPAÑOL

IV d.C.

Basilus Caesariensis scriptor ecclesiasticus (Basil.)

Brightman, F.E., «The *Historia Mystagogica* and other greek commentaries on the Byzantine liturgy I», *JThS* 9, 1908, pp.248-267, 387-397.

[Brigtman 1908.pdf](#)

NOTES AND STUDIES

THE *HISTORIA MYSTAGOGICA* AND OTHER
GREEK COMMENTARIES ON THE BYZANTINE
LITURGY.

I

Of older commentaries on the Liturgy of the Byzantine rite four have been printed and are more or less well known.

(1) The *Μυσταγωγία περὶ τοῦ τύνων σύμβολα τὰ κατὰ τὴν ἀγίαν ἐκκλησίαν ἐπὶ τῆς συνάξεως τελούμενα καθέστηκε* of S. Maximus († 666); being an exposition of the symbolism of the church and of the salient points, other than the *secreta*, of the Liturgy—the Little Entrance, the Lessons, Hymns and Gospel, the Expulsions, the Great Entrance, the Kiss, the Creed, the Sanctus, the Lord's Prayer, the Elevation and the Communion—from four several points of view; following one who is referred to as ὁ Γέρων, and influenced by 'Dionysius the Areopagite', with whose type of thought and language Maximus has close affinities and on whose works he commented.

(2) The *Προθεωρία κεφαλαιώδης περὶ τῶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ γυνομένων συμβόλων καὶ μυστηρίων* of Theodore (or Nicolas¹) of Andida in Pamphylia, about whom nothing else is known.² This treatise was published by Mai, from three Vatican MSS, in *Patrum nova bibliotheca vi* (Rome 1853) and reprinted in Migne *P. G.* cxi 417 sqq. It is a commentary on the whole liturgy, mainly in relation to the Life and Passion and Resurrection and Ascension of our Lord. Theodore deliberately omits any preliminary ecclesiological exposition, because this has already been supplied by 'an interpretation written under the name of the great Basil' (c. 5).

(3) The *Λόγος περιέχων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀπασαν ἱστορίαν καὶ λεπτομερῆ ἀφίγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ τελουμένων*, attributed to S. Sophronius of Jerusalem († 637), of which only a fragment has been published, by Mai in *Spicilegium Romanum iv*, Rome 1840, pp. 31 sqq., reprinted in Migne *P. G.* lxxxvii cc. 3981 sqq. It consists of scholia on the church, its parts and furniture, the ornaments of the ministers,

¹ He is called Nicolas in the title of Cod. *Vat.* 2146 and in the references in *Ambros.* E 18 sup. (ff. 113–163). On Andida see Lequien *Oriens christianus i* 1029 sq.

² He is as old as the twelfth century, since he is quoted in the Ambrosian MS mentioned in the last note.

and more extended comments on the successive points of the liturgy as far as to the Great Entrance, where the fragment ends abruptly.¹

(4) The *Ιστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ μνησικὴ θεωρία*, attributed to S. Germanus I of Constantinople († 733), first printed by Demetrius Ducas in *Ai θεῖαι λειτουργίαι* (Rome 1526), the *editio princeps* of the Byzantine liturgies, and republished by Morel in *Λειτουργίαι τῶν ἀγίων πατέρων*, Paris 1560, by Fronto Ducaeus in *Auctarium* ii, Paris 1624, and by Gallandi in *Bibliotheca veterum patrum* xiii, Venice 1779; from which last it is reprinted in Migne *P. G.* xcviij cc. 384 sqq. It is a somewhat promiscuous and ill-arranged treatise, dealing in considerable detail with a large number of ecclesiastical points and with the whole of the liturgy, sometimes in the form of scholia, sometimes in the form of extended comments.

Now it is evident on examination that, while Maximus and Theodore are original and coherent works, Sophronius and Germanus are compilations; and in particular that (1) both Sophronius and Germanus have made large use of Theodore, and this independently, since their quotations do not coincide nor is either series contained in the other; and (2) the residuum of Sophronius, when the quotations from Theodore have been subtracted, still contains matter common to it with Germanus.

What then is the origin of this second element, other than Theodore, which is common to Sophronius and Germanus?

II

In *Iuris ecclesiastici graec. historia et monumenta* ii (Paris 1868) pp. 287 sqq., Card. Pitra announced that he had discovered a Latin version, made for Charles the Bald in 869–870 by Anastasius Bibliothecarius, of a *Historia mystica* attributed to S. Germanus of Constantinople, much shorter than the printed Greek text, while agreeing generally with it, so far as it went. He printed a few chapters of the version; but he died without being able to fulfil his promise of publishing the rest, and, as it seemed, without leaving any record of the source from which he derived the text. While preparing *Liturgies eastern and western* I made enquiries at the Vatican and of Card. Pitra's literary executor, but was unable to trace the source. Curiously enough, two years ago the complete text was twice published, by two editors independently of one another. First, Fr S. Petrides, of the Augustinians of the Assumption, noticed that in *Analecta sacra spicilegio solesmensi parata* ii (Frascati 1884) p. 208, Pitra, while publishing another extract, had in fact indicated his sources, viz. Cod.

¹ There seems to be another, in some respects more complete, text in Cod. *Palatin.* 367 (xiii c.).

711 (ix cent.) of the Municipal Library of Cambrai, and Cod. 18556 (ix-x cent.) of the Bibliothèque Nationale. Fr Petrides had no difficulty in identifying the MSS, and he published the contents of the Cambrai MS with the variants of the Paris MS in *Revue de l'Orient chrétien* July and Oct. 1905. The contents of the Cambrai MS are a letter of Anastasius to Charles the Bald, tables of contents and Latin translations of *Mystagogia* 24 of S. Maximus and of the *Historia mystica* of S. Germanus, and a translation of an otherwise unknown letter of S. Nilus to Nemertius the Scholastic. The Paris MS omits the tables and the letter of S. Nilus. Secondly, the late Fr Cozza-Luzi, having searched in vain for Pitra's MS, at length, in the tenth vol. of the *Nova patrum bibliotheca*, issued by Fr A. Rocchi late in 1905, after the death of the editor, printed a copy of the *Historia mystica* which Pitra had allowed him to make from his own transcript.

The desire to recover, if possible, the Greek corresponding to Anastasius's Latin, led me to examine, so far as opportunity allowed, the MSS containing or supposed to contain the treatise of S. Germanus; with the result that, while I have so far failed to find any single Greek text exactly corresponding in scope with the Latin, I have been able by means of several documents to reconstruct the whole of Anastasius's Greek text—in general, that is, and without regard to particular readings—and have found that the documents easily fall into groups and that the source of the second element of Sophronius is plain enough.

Pitra gives a considerable list of MSS of Germanus. It has been generally stated that the MSS assign the treatise to various authors—some to S. Cyril of Jerusalem, some to S. Basil, some to S. Germanus, some to a combination of several writers.¹ In what sense this is true will appear afterwards. Meanwhile, Pitra classifies the MSS under the names of the authors to which the treatise is attributed in the titles. But his list, on the one hand, requires correction and weeding, since it contains mistakes as to the authors mentioned in the titles and includes several documents which are irrelevant; and on the other hand, it can be supplemented. Thus Rome *Regin.* 48 (not 46 as in Pitra), Paris *Anc. fonds* 502, 854 are not attributed as by Pitra to Germanus, but the first is anonymous, the others 'of Basil'; *Ottobon.* 408 is not anonymous, but attributed to S. Basil; Florence *Laurent.* lvii 48 is attributed to S. Cyril, not to S. Basil. Fr Petrides has pointed out that the treatises in *Ottobon.* 459 (S. Sophronius) and in *Ottobon.* 418, Paris

¹ See Fabricius *Biblioth. graeca*, ed. Harless, xi p. 157. S. Chrysostom is also mentioned, apparently from the title of *Couslin.* 114 where John of Constantinople is included among a number of names. But I have little doubt that the John referred to is not John Chrysostom, but John the Faster.

Anc. fonds 2500, Venice *Marcian. gr.* 228 (S. John the Faster) are quite other than the present treatise; and to these may be added *Vat.* 1070 (the metrical commentary of M. Psellus), 2051 (the Liturgy of the Presanctified), 2146 (a xvii cent. copy of *Vat.* 640, S. Basil, occurring elsewhere in Pitra's list), *Vallicell.* F. 70 (D. Ducas's printed text), *Palat.* 367 (obviously from the title, Sophronius), *Vat.* 339, 375, 504, *Ottobon.* 378, Vienna *Hofbibl.* 196 (which appear to represent treatises different from the present); Paris *Couslin.* 114 (which is not unrelated to the present, but is scarcely a mere variety of it); and 'Eborac. S. Petri 50' (which I cannot identify). On the other hand Fr Petrides has added a few more MSS to the list, and further additions can easily be made.

I have had no opportunity of seeing the greater number of these documents, but by means of those of them I have seen, and of entries in catalogues and further information kindly supplied by several librarians and others,¹ it is possible to distinguish at least three stages in the developement of the text, and with some probability to assign their places to most of the documents. In the following arrangement of the MSS, I have marked with an asterisk those I have seen; as to the rest, it must be remembered that the place assigned to any one of them is provisional, being inferred only from the title, the *incipit* and *explicit* of the text, and the number of leaves it occupies.

Four types of text are easily distinguishable, generally marked by a corresponding variety of title.

I. Title : Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Κυρίλλου ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων *ἱστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ μυσταγωγική.*

*Bodl. *Baroc.* 27 (xiv c.) ff. 103–106.

Florence *Laurent.* lxvii 48 (xv c.) ff. 69^b–71.

Jerusalem S. *Saba* 635 (xv c.) ff. 247–250^b.

Printed in T. Milles *Sancti patris nostri Cyrilli Hierosol. patr. opera*, Oxford 1703, pp. 325 sqq.

This text consists of short comments on the church, its parts and ornaments, praying towards the east and kneeling, the ornaments of the ministers, the prothesis and the matter of the Eucharist, the parts of the Liturgy down to the Great Entrance, the vessels, veils, fans, &c., and the monastic habit. The whole of this matter, with some verbal variation, is included in the text of the next group, and it is possible that it is an earlier tract which has formed the basis of II; but my impression is that it is only an abridgement of the latter.

This type may be referred to as K.

¹ I have especially to thank the Archbishop of the Jordan, Dr Mercati, and Mr Souter for information on the Jerusalem, Vatican, and Paris MSS respectively. I have since had the opportunity of seeing the Paris MSS for myself.

II. Title : Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας ιστορία μυσταγωγικὴ ἐκκλησιαστικὴ (οἱ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας).

*Oxford *Magd. Coll.* 10 (xiv c.) ff. 135^b-139^b (fragment : capp. 1-13 : printed along with S. Cyril in *Milles S. Cyrilli Opera*, pp. 325 sqq.).

*Paris *Anc. fonds* 502 (xii c.) ff. 174-186.

* " " 1259 A (xiv c.) ff. 190^b-201^b.

* " " 1555 A (xiv c.) ff. 167^b-178^b.

*Milan *Ambros.* M 88 sup. (xiii c.) ff. 274-281 (attributed in the title to S. Cyril).

Rome *Regin.* 48 (xv-xvi c.) ff. 48-52 (fragment, ending ἀδαμαῖον φύ[ραμα] c. 38).

Grottaferrata *Cod. B* δ 1 (xiii c.) ff. 18-36.

Naples *Gr.* lxvii [ii c 7] (xii c.) ff. 174-183.

Jerusalem *Patr.* 39 (xii-xiii c.) ff. 161-170^b.

Athos *Iver.* 16 xvii [487r].

" " 8 xviii [5026] ff. 74-89.

Sinai *Cod.* 384 (xi c.).

Abridgements :—

*Milan *Ambros.* P 261 sup. (xiv c.) ff. 113-114^b (capp. 1-20, 30, 51, 53, 31, 32 abridged, with some additions).

*Jerusalem *S. Saba* 366 (xiii c.) ff. 24, 25 (beginning mutilated : cc.

29, 30, 32, 33, 35, 36, 39, 41-47, 49-52,
54-57, 60, 62, 63, 21[-27?], abridged).

" " 86 (xiii-xiv c.) ff. 171^b-176.

Rome *Vat.* 430 (xiv c.) ff. 151-153^b.

" " 640 (xiv c.) ff. 27-28^b.

" " 662 (xiii c.) ff. 238-241.

" " 1151 (xiii c.) ff. 96-112.

" *Barberini gr.* 522 (xii c.) ff. 141-148.

Venice *Marcian. gr.* iii. 4, ff. 435^b-437^b (fragment, ending ἐμαρτύρησεν, c. 43).

Berlin *Graec. qu.* 13 (xiv c.) ff. 129-133.

This type is represented by the text printed below, from which it will be seen that the contents are comments on the church, its parts and ornaments, on prayer towards the east and kneeling, on the ornaments of the ministers and the monastic habit, on the prothesis and the elements, and on the successive parts of the Liturgy from the enarxis to the communion, including by the way an excursus on the number of the Gospels, derived from S. Irenaeus. A comparison of the text with that of the tract attributed to S. John the Faster, printed in part in Pitra *Spicilegium solemense* iv p. 442, makes it clear that the two are not independent; but which is the source and which the derivative is not obvious.

There are considerable differences in the texts of the MSS both in respect of scope (e.g. Paris *Anc. fonds 502* has the chapter-titles which are omitted *ib.* 1259 A, and omits chapters 21^b, 24^b, 25–27, 31^b, 35 and 37 which are found *ib.* 1259 A) and in respect of reading (see e.g. *Ambros.* M 88 sup. as compared with the Paris MSS above).

This group may be referred to as Bi.

III. Title : Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας ιστορία μυσταγωγικὴ ἐκκλησιαστική, ἐπίλυσις καὶ κατάστασις τῆς ἁγίας λειτουργίας.

*Milan *Ambros.* G 8 sup. (1286) ff. 1^b–55^b.

*Brescia *Quirin.* A iv 3 (xv–xvi c.) ff. 204–208 (incomplete).

Rome *Vat.* 1277 (xiv c.) ff. 7–51.

„ *Ottobon.* 408 (xv–xvi c.) ff. 48–88.

„ *Barberini gr.* 353 (xiv c.) ff. 16–60.

The text is an expansion of Bi, chapters 21^b, 24^b, 25–27, 31^b, 35 and 37 being omitted, and chapters 28 onwards being rearranged. The additions consist chiefly (1) in cc. 1–24, of a short tract on baptism inserted between cc. 1 and 2,¹ and of additional ecclesiastical comments, in fact of what has the appearance of being a second ecclesiastical tract dovetailed into the text; and (2) in the exposition of the Liturgy, cc. 28–63, of comments supplementing the very general treatment of the rite in Bi and treating in detail of all or most of those parts of the Liturgy which are recited aloud; and among these comments are especially to be noticed those on the ferial antiphons of the enarxis taken from S. Athanasius in *Pss.* xci, xcii, xciv; the expansion of the treatment of the four Gospels (c. 44), partly by further quotation from S. Irenaeus, partly by a new and curious application of his method; the addition of the fragment of S. Hippolytus on *Prov.* ix 1 (Lagarde *Hippolyti Romani quae feruntur omnia* pp. 198 sq.) to the exposition of the chalice (c. 52); and the commentary on *Ps.* xxv (xxvi) 6–8 at the offertory, and *Ps.* xxii (xxiii) 5, 6 after the communion, the first in part, the latter almost wholly, derived from S. Athanasius in *Pss.* xxv and xxii respectively.

This form of the text is referred to as Bii.

IV. Title : Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινούπολεως ιστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ μυστικὴ θεωρία.

*Bodl. *Baroc.* 42 (1551) ff. 81^b–134.

*Milan *Ambros.* E 94 sup. (xiii c.) ff. 1–6 (fragment, extending from the beginning down to ἐν τῷ δείπνῳ Migne *P.G.* xcix 397 l. 24).

Venice *Marcian. gr.* i 41 ff. 1–257.

Jerusalem *Patr.* 343 (xviii c.) ff. 69–112.

¹ This tract occurs at the end of Bi in Paris *Anc. fonds 502*, 1555 A; and after the fragment of Bi (?) in *Barberini* 522.

Abridgements:—

Rome *Vat.* 790 (xiv c.) ff. 30^b-41 (anonymous: ἐξήγησις τῆς θείας λειτουργίας).

Rome *Ottobon.* 338 (xv c.) ff. 299-312^b (?).

Naples *Gr.* lxiii [ii B 29] (1526) ff. 46-53^b (anonymous: ἐξήγησις τῆς θείας λειτουργίας).

Printed as above, p. 249; and also as edited by Philotheus Ballerianus and Epiphanius of Janina, Venice 1639, 1690 and 1751.¹

This, the current *Mystica theoria* of S. Germanus, is an expansion of Bⁱ. The enlargement is due (1) to the insertion of large extracts, in all forming nearly a sixth of the whole treatise, from the commentary of Theodore of Andida; and (2) to occasional additions and expansions from other sources, forming about another sixth of the whole, largely by way of completing the exposition of the text of the Liturgy, among which may be noticed especially the admirable developement of the commentary on the Lord's Prayer.

This final developement of the text may be referred to as Γ.

III

Thus (1) the origin and history of Γ is so far clear; it was reached by successive interpolations of Bⁱ, one marked stage in the developement being represented by Bⁱⁱ. At the same time, the character of the documents of both Bⁱ and Bⁱⁱ, differing as they do more or less in scope, suggests that an examination of all the documents in detail would bring to light subordinate stages of developement in both groups.

(2) The origin of the element which Sophronius has in common with Germanus, apart from the quotations from Theodore, also becomes clear: it is plain on inspection that it is derived from Bⁱ with some condensation and recasting of the text. Sophronius therefore is a compilation from Basil and Theodore and some other source or sources.

(3) The Latin of Anastasius represents the Bⁱ text, in its longer form, i. e. in the form including cc. 21^b, 24^b, 25-27, 31^b, 35 and 37. But as compared with any complete Greek text that I have examined, it is modified in two respects: (a) to supply comments on the kiss of peace, the closing of the doors, and the creed, which are otherwise unnoticed in Bⁱ and Bⁱⁱ, it inserts cc. 17, 15, 18 of the *Mystagogia* of S. Maximus; and (b) for the commentary on the Liturgy from the post-sanctus to the communion inclusive, it substitutes *Mystagogia* 20, 21 and S. Isidore of Pelusium *Epp.* i 228. Though, as I have said, I have found no complete Greek text with these characteristics in full, yet *Ambros.* M 88 sup. has *Mystagogia* 17, 15 in the corresponding place; while the fragmentary abridgement contained in S. Saba 366 was evidently made from a text

¹ See *Revue de l'Orient chrétien* July 1905, p. 294.

such as Anastasius used, since it represents both these series of quotations and has nothing to represent that part of the text of Bi for which the latter series is substituted. Another characteristic of the text of Anastasius is that it is attributed in the title to S. Germanus, which is not the case with any other B-text that I have met with. It may be that this particular variety of the B-text was, rightly or wrongly, attributed to Germanus; but this cannot be verified as yet, since S. *Saba* 366, the only other witness at hand, is mutilated and the title lost. It is to be noticed that Anastasius has some doubt as to the authorship; he only says 'ut Graeci ferunt' and 'ut fertur' of the authorship of Germanus. It is possible to suggest a reason why such a treatise should come to be attributed to Germanus. He was the 'first coryphaeus' of the opposition to the iconoclastic measures of Leo the Isaurian. In the iconoclastic struggle it was natural and customary for orthodox writers to point to the reverence offered to the Church, the Cross, the Gospels, and so on,¹ a reverence which the iconoclasts did not call in question. And it is likely that the struggle would give an impulse to the multiplication and elaboration of works like the present, which, by developing the symbolism of the whole liturgical apparatus, would serve to justify the reverence with which it is regarded. And in fact the words of S. Theodore the Studite in this reference recall the scholia of such commentaries: οὐ δοκεῖ σοι τὸ θεῖον μύρον εἰς Χριστοῦ τύπον εἰληφθαι; τὴν θείαν τράπεζαν ἀντὶ τοῦ ζωοποιοῦ τάφου; τὴν ἐπ' αὐτῇ σιδόνα ἀνθ' ἡς καὶ ἐν ᾧ εἰληθεῖς ἔτάφη; τὴν ἱερατικὴν λόγχην ἀνθ' ἡς καὶ ἐν ᾧ τὴν θεόσωμον πλευρὰν ἐνύγη; τὸν σπόργον ἀνθ' οὐ καὶ ἐν φιῶν ἔχολάθη; τὸ σταυρικὸν ἐκμαγεῖον ἀντὶ τοῦ ζωοποιοῦ ξύλου.² It was not unnatural therefore that the name of a protagonist in the struggle should come to be associated with such a work as the *Istoriā μνησταγωγική*. Lastly, the version of Anastasius shews that Bi is at least as old as the ninth century and is therefore probably the oldest commentary which treats of the Byzantine Liturgy in so great a degree of detail. The text with which it deals must be approximately that of the oldest monuments of the rite, viz. the Liturgies, supplemented by the rubrics of the Ordinations, of Cod. *Barberini* iii 55 of about A.D. 795, and the S. Basil of Goar's *Pyromalus* MS and that of Morel's *vetus codex latinae tralationis*.³ But among other details not contained in these authorities, it has two features of particular interest: (a) the Prothesis (c. 31), an obsolete form which has disappeared from some texts of Bi itself, is more highly developed than

¹ S. John of Damascus *pro Imaginib⁹* iii 35; and the *adv. Constant. Caball.* 9, among the *works of John*.

² S. Theodore the Studite *adv. Iconom.* i (Migne P. G. xcix 489 B).

³ See *Liturgies eastern and western* pp. lxxxiv, lxxxviii sq.; 309 sqq.; Assemani *Codex liturgicus* xii.

any of those I was able to collect in *Liturgies eastern and western* Appendix Q of date earlier than the twelfth century ; and (b) the salutation before the *Sursum corda* (c. 58), 'H χάρις τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος μετὰ πάντων ὑμῶν, in place of the adaptation of 2 Cor. xiii. 14, is, so far as I know, unique.

(4) Among the MSS which I have had occasion to notice in this connexion, there are several which contain other commentaries on the Byzantine Liturgy, some of them evidently related to the present series.

(a) *Vat.* 1070 (1291) ff. 3-8; *Barberini* gr. 353 (xiv c.): Ἐρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας: in verse, anonymous in the former MS, attributed to Michael Psellus in the latter. *Incipit* Ἀναγκαῖον καθέστηκε: *explicit* τῆς προσευχῆς σφραγίσας.

(b) *Vat. 339* (xi c.) ff. 335^b sqq.: Περὶ τοῦ τίνων καθεστήκασι σύμβολα ἡ ἀγία ἐκκλησία καὶ τὰ κατ' αὐτὴν ἐπὶ τῇ θείᾳ συνάξει τελούμενα ἐκ τῶν ἔξηγήσεων τῶν ἀγίων Μαξίμου τοῦ ὁμολογητοῦ καὶ Διονυσίου τοῦ ἀρεοπαγίτου.
Incipit Ἐκκλησία ὡς τε θεῖος οἶκος (mutilated at the end). Cp. the title of S. Maximus *Mystagogia*, above p. 248.

(c) *Vat. 504* (A.D. 1105) ff. 3^b sqq.: Ἐρμηνεία τῆς ἐκκλησίας. *Incipit*
Χρή γινώσκειν ὅτι ὁ ἵερεύς: *explicit* καὶ λέγει ὁ λαὸς Εἰς ἄγιος, εἰς Κύριος
Ἴησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρούς. Ἀμήν.

(d) *Milan Ambros. E 18 sup. (xii c.) ff. 113-163 : Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου ἀρχιεπ. Καισαρείας τῆς Καπ. ἱστορίας μυσταγωγικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐπίλυσις καὶ κατάστασις τῆς θείας λειτουργίας. *Incipit* Ἐκκλησίᾳ πολλὰ σημαίνει: *explicit* ὅτι αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ προσκύνησις τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. A compilation from Bii, Dionysius Areop., Cyril, Jo. Damasc., Nicolas (i. e. Theodore of Andida), M. Psellus.

(e) *Paris *Anc. fonds* 854 (xiii c.) ff. 26^b-34^b: Τοῦ ἐν ἀγ. πατρὸς ἡμ. Βασιλείου ἀρχιετ. Καισαρέας Καπ. ἱστορία μυσταγωγικὴ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. *Incipit* Ἐκκλησία ἐστὶ ναὸς Θεοῦ. A compilation from B and Theodore. (I have not examined this except very cursorily.)

(f) *Paris *Coislin.* 114 (xv c.) ff. 330-340: Ἰστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἔξήγησις τῆς θείας λειτουργίας . . . πρὸς θεωρίαν συντεθέστα παρὰ τε Ἱακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, παρὰ Βασιλείου τοῦ μεγάλου καὶ παρὰ Ἀναστασίου καὶ Κυρίλλου τῆς Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπισκόπου καὶ παρὰ Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινούπολεως (i.e. no doubt the Liturgy of S. James, B. Anastasius of Sinai, Cyril Al., and John the Faster). Incipit Τὸ σύμαντρον αἰνίττεται. (I have not examined this in detail.)

(g) Jerusalem S. Saba 414 (xii c.) ff. 57-67^b: Ἰστορία τῆς ἁγίας καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ ἀγίου Βασιλείου καὶ ἑτέρων ἀγίων πατέρων. *Incipit* Ἐκκλησία ἐστὶ ναὸς Θεοῦ: *explicit* καθάπερ ἐν τῷ τάφῳ (Bi cap. 51). Apparently a compilation from Bi and other sources.

In the apparatus to the text following, P^1 and $P^2 =$ Paris *Anc. fonds*

502 and 1259 A respectively; M¹ and M² = Milan *Ambros.* M 88 sup. and P 261 sup. respectively; Γ and K the printed texts of 'S. Germanus' and 'S. Cyril' respectively.

The text itself, apart from what is enclosed in pointed brackets, is that of P¹. Pointed brackets indicate additional matter represented in the Latin and found in the Greek source noted in the margin; square brackets indicate matter wanting in the Latin and in the Greek source, if any, which is noted in the margin. Variants from P¹ implied in the Latin are given in the margin along with any Greek authority which supports them; and when the relation of the Latin to the Greek is ambiguous, the Latin is noted; as are also the Latin renderings of certain technical words or phrases. P¹ is very carelessly written, especially in certain passages: I have corrected obvious mistakes, without burdening the apparatus by noticing them. The Latin titles, which Anastasius places, not in the text, but in a table prefixed, are given in the margin in cases where they do not exactly reproduce the Greek. The numbering of the chapters is that of the Latin.

Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου ἀρχιεπισκόπου
Καισαρείας Καππαδοκίας Ἰστορία μυσταγωγικὴ
ἐκκλησιαστική.

I. Τί ἔστιν ἡ Ἐκκλησία.

Ἐκκλησία ἔστι ναὸς Θεοῦ, τέμενος ἄγιον, οἶκος προσεγχῆς, συνάθροισμα λαοῦ, σῶμα Χριστοῦ, ὅμοια αὐτοῦ, [Νύμφη Χριστοῦ,] τῷ ὑδατι τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ καθαρισθεῖσα καὶ τῷ αἷματι αὐτοῦ ῥεραντισμένη (καὶ νυμφικῶς ἔστολισμένη καὶ τῷ χρίσματι τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐσφραγισμένη) κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον Μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σογ καὶ Εἰς ὄσμὴν μύρου σογ δραμοῦμαι, ὅτι 10 ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα, [Τὸν πώγωνα] τὸν Ἀαρὼν. Ἐκκλησία ἔστιν ἐπίγειος οὐρανὸς ἐν φῶ ὁ ἐπουράνιος Θεὸς ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ, ἀντιτυποῦσα τὴν σταύρωσιν καὶ τὴν ταφὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν Χριστοῦ, δεδοξασμένη ὑπὲρ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου Μωϋσέως, ἐν γῇ τὸ ἰλαστήριον καὶ τὰ ἄγια τῶν ἀγίων, ἐν πατριάρχαις προτυπωθεῖσα καὶ ἐν προφήταις προκηρυ-

5. i Cor. iii 16; Is. lvi 7	6. i Cor. xii 27; Apoc. xxi 9	7. Eph. v 26;
cp. i Pet. i 1	8. i Io. ii 20; Eph. i 13; 2 Cor. i 21, 22	9. Cant. i 3, 4
10. Ps. cxxxii 2	11. Lev. xxvi 11; 2 Cor. vi 16	13. Ex. xxvii 21
3 Reg. viii 6		14.

1-3. Capitula historiae mysticae, ut fertur, Germani episcopi constantinopolitani
3. ἐκκλησιαστική] τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας P²   5. ναὸς . . . τέμενος] sacrarium . . .
templum   6. τῷ ὑδατι] P¹: aqua : τοῦ διὸς P¹   7. καὶ νυμφικῶς ἔστολισμένη] P²: et nuptiali more stola circumamicta   8. καὶ τῷ . . . ἐσφραγισμένη] Γ: et sancti spiritus unctione signata   9. ὄνομά σου] ὄνομά σοι P² (Cant. i 3 A): nomen tibi   μύρου . . . δραμοῦμαι] μύρων . . . δραμοῦμεν P² (Cant. i 4): unguentorum . . . curremus.   ὅπι ὡς] καὶ ὡς P²: et sicut   11. ἐν φἱ] ἐν φἱ P²: in qua

χθεῖσα, ἐν ἀποστόλοις θεμελιωθεῖσα, (ἐν μάρτυσι τελειωθεῖσα) καὶ ἐν ἱεράρχαις κατακοσμηθεῖσα.

2. Ἡ Κόγχη [τῆς ἐκκλησίας].

Ἡ κόγχη ἔστι κατὰ τὸν ἐν Βηθλέεμ σπήλαιον ὃπου ἐγενήθη ὁ Χριστός, καὶ κατὰ τὸ σπήλαιον ὃπου ἐτάφη, καθὼς φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς ὅτι ἡν σπήλαιον 5 λελατομημένον ἐκ πέτρας καὶ ἐκεὶ ἔθικαν τὸν Ἰησοῦν.

3. Ἡ ἀγία Τράπεζα.

Ἡ ἀγία τράπεζά ἔστιν ἔνθα ἐτάφη ἐν τῇ ταφῇ αὐτοῦ ὁ Χριστός, ἐν ἦ πρόκειται ὁ ἀληθινὸς καὶ οὐράνιος ἄρτος (ὁ Χριστός), ἡ μυστικὴ καὶ ἀναίμακτος θυσία, ζωοθυτούμενος (ὡς ἄνθρωπος καὶ) τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ εἰς 10 βρῶσιν ζωῆς αἰώνιου προέθηκε τοῖς πιστοῖς. ἔστι δὲ καὶ θρόνος Θεοῦ ἐν ὧ ὁ ἐπὶ τῶν χερογενῶν ἐποχούμενος Θεὸς [σωματωθεὶς] ἐπανεπαύσατο. καθ' ἣν τράπεζαν καὶ ἐν τῷ μυστικῷ (αὐτοῦ) δείπνῳ μέσον τῶν ἑαυτοῦ ἀποστόλων καθίσας καὶ λαβὼν ἄρτον καὶ οἶνον εἶπεν αὐτοῖς Λάβετε φάγετε καὶ πίετε ἐξ αὐτοῦ· τοῦτο ἔστι τὸ σῶμά μογ καὶ αἷμά μογ. προετυπώθη δὲ ἐν τῇ νομικῇ 15 τραπέζῃ ἔνθα ἦν τὸ μάννα ὃ ἔστι Χριστὸς ὃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς.

4. Τί ἔστι Κιβούριον.

Τὸ κιβούριον ἔστιν ἀντὶ τοῦ τόπου ἔνθα ἐσταγρώθη ὁ Χριστός· ἐγγὺς γὰρ ἦν ὁ τόπος καὶ ὑπόβαθρος ὃπου ἐτάφη· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐν συντομίᾳ φέρεσθαι τὴν σταύρωσιν καὶ τὴν ταφὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν Χριστοῦ ἐν τῇ 20 ἐκκλησίᾳ τέτακται. ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης Κυρίου ἐν ἦ λέγεται ἄγια ἄγιων καὶ ἄγιασμα αὐτοῦ· ἐν ἦ προσέταξεν ὁ Θεὸς γενέσθαι δύο χερογενῶν ἐκατέρωθεν τορνεγτά· τὸ γὰρ κίβος ἔστι κιβωτός, τὸ δὲ οὖρα φωτισμὸς [Θεοῦ] ἡ φῶς Κυρίου.

5. Περὶ τοῦ Θυσιαστηρίου.

Θυσιαστήριον ἔστι κατὰ τὸ ἄγιον μνῆμα τοῦ Χριστοῦ ἐν ᾧ θυσίαν ἐαγτὸν ὁ Χριστός προσήγαγε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος αὐτοῦ ὡς ἀμνὸς θυόμενος καὶ ὡς ἀρχιερεὺς καὶ νίὸς ἀνθρώπου προσφέρων· καὶ προσφερόμενος, εἰς μυστικὴν καὶ ἀναίμακτον θυσίαν καὶ λογικὴν λατρείαν τοῖς πιστοῖς ἰεροθύμενος· δι' ἣς μέτοχοι γεγόναμεν αἰώνιου ζωῆς καὶ ἀθανά- 30

25

1. Cp. Eph. ii 20; Apoc. xxi 14	5. S. Mc. xv 46; S. Io. xix 42	9. S. Io.	
vi 32	12. Ps. lxxix i	16. S. Io. vi 50	
18. S. Io. xix 41 sq.	21. Num. x 33	23. Ex. xxv 17	26. Eph. v 2
27. Heb. x 10	28. Lit. Byz. (Litt. E. & W. 318)	29. Rom. xii 1	

1. ἐν μάρτυσι τελειωθεῖσα]	P ² : in martyribus consummata	3. quid
concha	5. φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς δτι]	euangelistae innuunt asserentes
7. quid sancta mensa	8. ἐτάφη]	9. ὁ Χριστός]
P ² : Christus	ἐτέθη M ¹ G: positus est	P ² : mystico et
ἡ μυστ. . . θυσία]	τῇ μυστικῇ καὶ ἀναιμάκτῳ θυσίᾳ P ² : incruento sacrificio	incriuento sacrificio
10. ὡς ἄνθρωπος καὶ]	P ² : ut homo qui et	13. αὐτοῦ]
P ² : sua	16. Χριστός] Christus panis (S. Io. vi 50)	18. τοῦ τόπου]
16. Χριστός]	Caluariae monte	κρανίου ὅρους P ² : procluis siue sub diuo
κρανίου ὅρους P ² : Caluariae monte	19. ὑπόβαθρος]	(ὑπαίθριος)
20. φέρεσθαι]	procluis siue sub diuo	25. quid altare
26. τοῦ Χριστοῦ]	designatur	26. τοῦ Χριστοῦ]
Christi domini	30. ἀθανάτου]	immortales

του. ὅνπερ καὶ ἀμνὸν προετύπωσεν ἐν Αἰγύπτῳ Μωϋσῆς πρὸς ἐσπέραν καὶ τῷ αἷματι αὐτοῦ τὸν ὄλοθρευτὴν ἄγγελον ἀπέστρεψε τοῦ θανατῶσαι τὸν λαόν· τὸ γὰρ πρὸς ἐσπέραν σημαίνει ὅτι καὶ πρὸς ἐσπέραν ἐσφαγιάσθη ὁ ἀληθινὸς ἀμνὸς καὶ τοῦ κόσμου αἴρων ἀμαρτίας ἐν τῷ σταυρῷ αὐτοῦ ὁ Χριστός·
5 καὶ <Γάρ> τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός.

[Διατί λέγεται Θυσιαστήριον].

Θυσιαστήριον ἔστι καὶ λέγεται κατὰ τὸ ἐπουράνιον καὶ νοερὸν θυσιαστήριον, ἐνῷ ἀντιτυποῦσι τὰς νοερὰς καὶ λογικὰς ἱεραρχίας τῶν ἀնδρῶν καὶ ἀνωνύμων καὶ οἱ ἐπίγειοι καὶ ἔνυλοι ἵερεῖς, παρεστῶτες καὶ λατρεύοντες τῷ
10 Κυρίῳ διαπαντός· ὥστε καὶ τοιούτους δεῖ εἶναι ὡς πῦρ φλέγον· κατὰ γὰρ τὴν τῶν ἐπουρανίων ἀκολουθίαν καὶ τὴν τῶν ἐπιγείων διάταξιν ὁ Γιὸς τοῦ Θεοῦ καὶ κριτής τῶν ἀπάντων ἐνομοθέτησεν.

6. Διατί λέγεται Βῆμα.

Βῆμα ἔστιν ὑπόβαθρος τόπος καὶ θρόνος ἐνῳδός παμβασιλεὺς Χριστὸς
15 προκάθηται μετὰ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων, ὡς λέγει πρὸς αὐτοὺς ὅτι Καθίσετε ἐπὶ θρόνου κρίνοντες [τὸν Ἰσραήλ]· ὑποδεικνύων δὲ καὶ τὴν δευτέραν παρουσίαν καθ' ἣν ἔλθῃ καθίσαι ἐπὶ θρόνου ἐνδόξου εἰς τὸ κρῖναι τὸν κόσμον,
ώς λέγει ὁ προφήτης ὅτι <Ἐκεῖ> ἐκάθισαν θρόνοι εἰς κρίσιν ἐπὶ οἴκον Δαβίδ.

7. Διατί λέγεται Κοσμίτης.

20 Κοσμίτης ἔστι κατὰ τὸ κοσμικὸν καὶ ἄγιον κόσμον, ἐμφαίνων τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ [ἡμῶν] τὸ ἐκσφράγισμα διὰ τοῦ σταυροῦ κοσμούμενον.

8. Διατί λέγονται Κάγκελλα.

Κάγκελλα εἰσὶ τὸν τῆς προσευχῆς τόπον δηλοῦντα ἐνῷ σημαίνει τὴν μὲν
25 ἔξωθεν τοῦ λαοῦ εἰσοδον, τὴν δὲ ἔσωθεν τὰ ἄγια τῶν ἀρίων ὑπάρχουσαν καὶ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν οὖσαν εὐεπίβατον. ἔστι δὲ ὡς ἀληθῶς καὶ εἰς τὸ ἄγιον Μνῆμα κάγκελλα χαλκᾶ διὰ τὸ μηδένα εἰσιέναι ἐν αὐτῷ ἀπλῶς καὶ ὡς
ἔτυχεν.

9. Τίνος εἰκόνα ἔχει ὁ Ἀμβων.

30 Ὁ ἀμβων ἔστιν ἐμφαίνων τὸ σχῆμα τοῦ λίθου τοῦ ἄγιον μνήματος ὃν ὁ

1. Ex. xii 6

4. S. Io. i 29

5. 1 Cor. v 7

10. Ps. ciii 4

12. Heb. xii 23
viii 6

16. S. Mt. xix 28

18. Ps. cxxi 5

25. 3 Reg.

5. γάρ] P³: etenim 7. νοερόν] inuisibile 8. ἀντιτυποῦσι . . . ἱεραρχίας] exprimuntur spiritales et administratoriae [= λειτουργικαῖ] hierarchiae λογικάς] λειτουργικάς P² 10. κατὰ γάρ] etenim 12. κριτής] παιητής P²: factor 13. quid tribunal 14. ὑπόβαθρος] concavus 16. θρόνου] δάδεκα θρόνων P² (S. Mt. xix 28): sedes ὑποδεικνύει P²: subostendit 17. ἔλθη καθίσαι] ἐλεύσεται καθίσαι K: ueniet sessurus ἐνδόξου] maiestatis 18. ἐκεῖ] P²M: illic 19. quid cosmitis siue ornamentum 20. κοσμικόν] νομικόν P²: legale κόσμιον] cosmium, id est ornamentum 21. κοσμούμενον] κοσμούμενος M³: ornatus (sc. cosmitis) 23. quid cancelli 25. ὑπάρχουσαν . . . εὐεπίβατον] existentia . . . accessibilia 27. ἀπλῶς καὶ ὡς ᔾτυχεν] passim et pro libitu proprio 29. quid indicet ambo

ἄγγελος ἀποκλίσας ἐκ τῆς θύρας ἐκάθητο ἐπάνω αὐτοῦ πλησίον τῆς θύρας τοῦ μνήματος ἀναβοῶν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ταῖς μυροφόροις. ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὸν προφήτην τὸν λέγοντα Ὡπέν σπέρατε σημεῖον, ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος καὶ γῆψον φωνήν· ὅρος γάρ ἔστιν *(ὅ ἄμβων)* εἰς τόπον πεδινὸν καὶ ὁμαλὸν κείμενος.

5

ΙΟ. Διατί εὐχόμεθα κατὰ ἀνατολάς.

(Τὸ κατὰ ἀνατολὰς) εὐχεσθαι παραδεδομένον ἔστιν, ώς καὶ τὰ λοιπά, ἐκ τῶν ἀγίων ἀποστόλων καὶ ἔστιν οὕτως διὰ τὸ τὸν νοητὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐπὶ γῆς φανῆναι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς ἀνατολῆς τοῦ αἰσθητοῦ ἥλιου, καὶ κατὰ τὸν προφήτην τὸν λέγοντα Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ ΙΟ καὶ πάλιν Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ τῷ ἐπιβεβηκότι τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς καὶ Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ καὶ πάλιν Στίσονται οἱ πόδες τοῦ Κυρίου ἐπὶ τὸ ὅρος τῶν Ἐλαιῶν κατὰ ἀνατολὰς· ταῦτα φασιν οἱ προφῆται διὰ τὸ μὴ ἀποκαραδοκεῖν ἡμᾶς ἀλλὰ πάλιν τὸν ἐν Ἐδέμ παράδεισον τὸν κατὰ ἀνατολὰς ἀπολαμβάνειν καὶ ώς ΙΣ ἐκδεχομένους τὴν ἀνατολὴν τῆς φωτοφανείας τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ *(πάλιν)* παρουσίας.

ΙΙ. Διατί σὺ κλίνομεν γόνυ τῇ κυριακῇ.

(Καὶ) τὸ μὴ κλίνειν γόνυ τῇ κυριακῇ ήμέρᾳ τῇ ἀναστασίμῳ σημαίνει τὴν τῆς καταπτώσεως ἡμῶν γενομένην ἀνόρθωσιν διὰ τῆς τριημέρου τοῦ Χριστοῦ τῷ ἀναστάσεως.

ΙΖ. Τὸ δὲ μέχρι τῆς πεντηκοστῆς μὴ κλίνειν γόνυ ἔστι τὰς ἐπτὰ ἡμέρας μετὰ τὸ ἄγιον πάσχα ἐπταπλουμένας κρατεῖν· τὸ ἐπτάκις ἐπτὰ τεσσαρακονταενέα καὶ ἡ κυριακὴ πεντηκοστή.

ΙΓ. Τίνος χάριν περὶ τρίχα κειρόμεθα.

25

Οἱ ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ ἱερέως περικείμενος διπλοῦς *(στέφανος ἐκ τῆς τῶν τριχῶν σημειώσεως)* *εἰκονίζει τὴν τοῦ κορυφαίου ἀποστόλου Πέτρου κάραν τιμίαν ἦνπερ ἐν τῷ τοῦ Κυρίου διδασκαλικῷ κηρύγματι ἀποσταλεῖς καὶ ἀποκαρθεῖς ὑπὸ τῶν ἀπειθούντων τῷ λόγῳ ώς ἐμπαιζόμενος ὑπὸ αὐτῶν. ταῦτην ὁ*

I. S. Mt. xxviii 2	3. Is. xiii 2, xl 9	8. Mal. iv 2	10. Zach. vi 12
II. Ps. lxvii 33	12. Ps. cxxxii 7	13. Zach. xiv 2	15. Gen. ii 8
19. Apoc. i 10	29. 1 Pet. ii 8		

2. ἀναβοῶν] exclamans et denuntians	4. ὁ ἄμβων] M ¹ : ambo	7. τὸ κατὰ ἀνατολὰς] P ² : ad orientem autem	12. προσκυνήσωμεν] adorabimus
14. διὰ τὸ . . . πάλιν] καὶ διὰ τὸ ἀποκαραδοκεῖν ἡμᾶς πάλιν P ² : et pro eo quod speremus nos iterum	16. τὴν ἀνατολὴν τῆς φωτοφανείας] τὴν φωτοφανείαν P ² : lucis apparitionem	19. καὶ] P ² : praeterea τῇ κυριακῇ . . .	22. tūt. quare non flectamus genu diebus pentecostes
23. ἐπτάκις] M ¹ Γ : ἐπτάει P ¹ : ἐπτά P ²	24. ἡ κυριακὴ πεντηκοστῆ] dominico addito quinquagesimus consummatur	25. quare sacerdotes tondeantur in speciem crucis	26. στέφανος . . . σημειώσεως] P ² : corona . . . per capillorum significationem
ἐκ] διὰ K: per	28. διδασκαλικῷ] καὶ διδασκάλου P ² : et magistri	27. διδασκαλία] K: tonsus est	καὶ ἀποκαρθεῖς] ἐκάρη K: tonsus est

δοδάσκαλος Χριστὸς εὐλόγησε, καὶ ἐποίησε τὴν ἀτιμίαν τιμὴν καὶ τὴν χλεύην εἰς δόξαν, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὔτοῦ στέφανον οὐκ ἐκ λίθων τιμίων ἀλλὰ τῷ λίθῳ καὶ τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως αὐτοῦ ἐκλάμπουσαν ὑπὲρ χρυσίον καὶ τοπάζιον καὶ λίθους τιμίους· κορυφὴ γὰρ καὶ καλλώπισμα (καὶ) στέφανος ἢ τοῦ δωδεκαλίθου, οἵτινες εἰσὶν ἀπόστολοι, Πέτρος ὁ παναγιώτατος ὑπάρχει ἵεράρχης [Χριστοῦ].

14. [Περὶ τῆς Στολῆς τοῦ ἱερέως.]

‘Η στολὴ τοῦ ἱερέως ἐστὶ κατὰ τὸν ποδήρη Ἀαρὼν, τουτέστιν ἴματιον ἢ ἐστιν ἱερατικὸν τὸ μέχρι τῶν ποδῶν ἔνδυμα τὸ τιμιώτερον..

10 Διατί ἐστιν πυροειδῆς ἡ στολὴ τοῦ ἱερέως.

“Οτι δέ ἐστι πυροειδῆς κατὰ τὸν προφήτην τὸν λέχοντα ‘Ο ποιῶν τοὺς ἀγρέλους ἀύτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς ἀύτοῦ πῦρ φλέγον καὶ πάλιν Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἑδώμ; Ἐδῶμ γὰρ ἐρμηνεύεται γῆγενος ἐκλεκτὸς κόκκινος· εἴτα ἐπάγει Ἐργήτημα ἴματιον ἀύτοῦ ἐκ Βοσώρ· διατί σογ ἐργθρὰ τὰ 15 ἴματα καὶ τὰ ἐνδύματά σογ ώς ἀπὸ πατητοῦ λινοῦ; ἐμφαίνοντος τὴν βαφεῖσαν τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ στολὴν ἐν αἷμασιν ἐν τῷ ἀχράντῳ σταυρῷ αὐτοῦ· πάλιν δέ ἐστι καὶ κατὰ κοκκίνην χλαμύδα ἥν ἐφόρεσεν ἐν τῷ πάθει ὁ Χριστὸς· ἐμφαίνοντος τοὺς ἱερεῖς ποίου ἀρχιερέως εἰσὶν ὑπασπισταί.

15. Τὸ δὲ ἀπεζωμένους τοὺς ἱερεῖς περιπατεῖν δείκνυσιν ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς 20 ἀπερχόμενος ἐν τῷ σταυρῷ οὗτως ἥν βαστάζων τὸν σταυρὸν ἀύτοῦ.

16. Πόσοι Πρεσβύτεροι τῆς ἄνω τάξεως.

‘Ἐν ταῖς ἄνω λαμπρότηci τῶν νοερῶν οὐρανίων λειτουργῶν καὶ ἱεραρχῶν εἰσὶ πρεσβύτεροι εἴκοsi τέσσαρες καὶ διάκονοι ἐπτά. Οἱ μὲν πρεσβύτεροι κατὰ τὴν μίμησιν τῶν σεραφικῶν δυνάμεων εἰσί, ταῖς μὲν στολαῖς δικῆν 25 πτερύγων κατακεκαλυμμένοι, ταῖς δὲ δγὶ τῇγον πτέρυξι τῶν χειλέων τὸν ὕμνον βωῶντες, καὶ κατέχοντες τὸν θεῖον καὶ νοητὸν ἀνθρακα Χριστὸν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τῇ λαβίδι τῆς χειρὸς [φανερῶς] φέροντες.

[Οἱ διάκονοι τίνος τύπον ἔχουσι.]

Οἱ δὲ διάκονοι εἰς τύπον τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων ταῖς λεπταῖς τῶν λινῶν

2. Ps. xx 3

3. Ps. cxviii 127

8. Ex. xxviii 27

11. Ps. ciii 4

13. Is. lxiii i sq.

17. S. Mt. xxvii 28

20. S. Io. ix 17

22. Ps. cix 3

23. Apoc. iv 8, viii 2

25. Is. vi 2, 6

3. ὑπέρ] ὥσπερ P²: sicut 4 καὶ] P²: atque 5. ἀπόστολοι] οἱ ἀπόστολοι P²
6. ἱεράρχης] et sacratissimus princeps (*om. sacratissimus cod. Paris.*) 8. του-
τέστι . . . τιμιώτερον] τὸ μέχρι τῶν ποδῶν ἱερατικὸν ἔνδυμα τιμιώτερον P²: usque ad
pedes sacerdotale indumentum quod est honorabilius 10. πυροειδῆς] coccinea
11. ὅτι δέ ἐστι] ἐστὶ δὲ πυροειδές M¹Γ: habet autem speciem ignis 13. γάρ]
δέ P²: uero 17. ἐστι καὶ . . . ἐφόρεσεν] ὅτι καὶ κοκκίνην χλαμύδα ἐφόρεσεν P²:
quia et coccineam chlamyda portauit 18. ἐμφαίνοντος] indicat. ὑπασπισταί]
προασπισταί M: propugnatores 19. τιτ. quare discincti sint sacerdotes
21. de uiginti quattuor presbyteris et septem diaconibus 22. ἱεραρχῶν]
ἱεραρχῶν Γ: sacerdotum 26. Χριστόν] Christum hunc 27. τῇ λαβίδι]
forcipes (*leg. forcipe*) χειρός] χάριτος M¹: gratiae φανερῶς] *om. P²*

ώραρίων πτέρυξιν ὡς λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα περιτρέχουσιν.

17. Τὰ Λωρία τοῦ στιχαρίου εἰσί, τὰ ἐν τῇ χειρὶ ἐμφαίνοντα τὸν δεσμὸν τοῦ Χριστοῦ· δίσαντες γὰρ αὐτὸν ἀπήγαγον πρὸς Καιάφαν τὸν ἀρχιερέα καὶ τὸν Πιλάτον.

18. Τὰ Λωρία τὰ εἰς τὰ πλάγια τί δηλοῦσιν.

Τὰ λωρία τοῦ στιχαρίου εἰσί, τὰ εἰς τὰ πλάγια, κατὰ τὸ αἷμα τὸ ρεῦσαν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ (ἐν τῷ σταυρῷ).

19. Τὸ Ἐπιτραχήλιον τύνος ἔχει τύπον.

Τὸ ἐπιτραχήλιον ἔστι τὸ φακιόλιον μεθ' οὐ ἐπεφέρετο ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως 10 δεδεμένος ἐπὶ τῷ τραχήλῳ ὁ Χριστὸς καὶ συρόμενος ἐπίπροσθεν ἐν τῷ πάθει αὐτοῦ ἀπερχόμενος.

20. Τὸ Ὀμοφόριον τύνος ἔχει τύπον.

Τὸ ὀμοφόριον ἔστι κατὰ τὴν στολὴν τοῦ Ἄραρόν· ὃ (καὶ) ἐφόρουν καὶ οἱ ἐν νόμῳ ἀρχιερεῖς σουδαρίοις μακροῖς τῷ εὐωνύμῳ ὅμῳ περιτιθέντες. (τὸ 15 τοῦ ἐπισκόπου ὀμοφόριον ἔξι ἕριον διὰ καὶ οὐ λινοῦ τὴν τοῦ προβάτου δορὰν σημαίνει ὅπερ πλανηθὲν ὁ Κύριος εὑρὼν ἐπὶ τὸν [ἴδιον] ὅμον ἀνέλαβεν.)

21. Περὶ Μοναχῶν.

Τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἔστι κατὰ τὴν μύμησιν τοῦ ἐρημοπολίτου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ὅτι ἦν τὸ ἔνδυμα αὗτοῦ ἐκ τριχῶν καμήλου καὶ ζώνη δερματίνη περὶ τὴν ὄσφυν αὗτοῦ. (ἔπειτα καὶ διὰ τὸ πενθικὸν καὶ σκυθρωπὸν καὶ κατηφὲς καὶ ἐπίπονον καὶ πρᾶον καὶ ταπεινὸν ἥθος τῶν τὸν μονήρη βίον ἐπανηρημένων· πάντες γὰρ οἱ πενθοῦντες μέλανα περιβέβληνται καραδοκοῦντες ἀπολήψεσθαι τὴν λευκὴν καὶ θείαν στολὴν τῆς δόξης τε καὶ παρακλήσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἥμῶν.)

22. Τύνος χάριν κείρονται τὴν κόμην.

1. Heb. i 14	4. S. Io. xviii 13, 24; S. Mt. xxvii 2	14. Ex. xxviii 4
15-17. S. Isid. Pel. Ep̄p. i 136	20. S. Mt. iii 4	24. Eccl. xlvi 7;
Phil. ii 1		

2. περιτρέχουσιν] + ἡ λεπτὴ ὁθύνη τοῦ διακόνου ὃ ἔστιν ὠράριον τὴν τοῦ Κυρίου ὑπομυμήσκει ταπείνωσιν ἐκμάζαντος λεντίφ τὸν πόδας τῶν μαθητῶν P²: nota subtile linteamen diaconi quod est orarium, quia Christi commonet humilitatem quod extersit linteo pedes discipulorum, cod. Camer. in marg. (cp. Isid. Ep. i 136)
3. tit. quid significant lora tunicae τὰ ἐν . . . δεσμόν] quae circa manus apparent, uincula 4. δῆσαντες γάρ αὐτόν] φῶ δῆσαντες αὐτόν M¹: quibus uinctum eum 6. de loris quae in lateribus tunicae sunt 7. τὰ λωρία . . . πλάγια] τὰ λωρία τὰ ἐκ πλαγίας τοῦ στιχαρίου P²: lora in lateribus tunicae 8. ἐν τῷ σταυρῷ] P²: in cruce 9. de supercollari 10. μεθ' οὐ . . . ἐπίπροσθεν] quod (leg. quo) ducebatur Christus ad pontificem collo uinctus et tractus ante se 13. de superhumerali 14. καὶ] P²: et ἐν νόμῳ] ueteris legis 15. περιτιθέντες] ἐπιτιθέντες P²: imponentes 15-17. τὸ τοῦ . . . ἀνέλαβεν] P²: uel iterum superhumerales episcoli . . . eleuauit 18. de monachico schemate 21-25. ἔπειτα καὶ . . . τῷ κυρίῳ ἥμῶν] P²: deinde et . . . domino nostro 24. τῆς δόξης] caelestis claritatis 26. quare tondeatur coma capitis

Τὸ δὲ κείρεσθαι τὴν κάραν ὀλοτελῶς κατὰ τὴν μύμησιν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου καὶ Παύλου τοῦ ἀποστόλου καὶ τῶν λοιπῶν.

23. Τὰ <δὲ> Ἀναβόλαια εἰσὶ κατὰ τὰ ἀναβόλαια ἅπερ ἐφόρουν ἴμάτια 5 <οἱ θεῖοι ἀπόστολοι>.

24. Τὰ Κουκούλλαια κατὰ τὸν λέγοντα ἀπόστολον ὅτι ἐσταύρωται μοι ὁ κόσμος κάρῳ τῷ κόσμῳ <δὶ ὁ καὶ πορφυροῦς καὶ λευκοῦς λωρίοις καὶ σταυρίοις κεκόσμηται διὰ τὸ ρύνεν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Κυρίου αἷμα καὶ ὑδωρ ὄμοῦ,> ἐμφαίνοντα διὰ τῆς τοῦ μαντίου ἀπολελυμένης ἀπλάστεως τὴν πτερωτικὴν τῆς 10 τῶν ἀγγέλων μιμήσεως· καθ' ὅτι ἀγγελικὸν σχῆμα λέγεται.

25. <'Ο . . . Ἀνάλαβος . . . δῆλοι . . . τὸν ἀναλαβόντα τὸν σταυρὸν καὶ τῇ πίστει κεκοσμημένον ἐνισχύεσθαι περιφέροντα τὸν θυρεόν τῆς πίστεως ἐν ὧ δηνήσεται πάντα τὰ βέλη τὰ πεπγρωμένα τοῦ πονηροῦ σβέσαι, καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθαι καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος ὃ ἐστὶ ρήμα Θεοῦ.

15 26. Τὸ δὲ ζώννυσθαι τὴν νέκρωσιν τοῦ σώματος δῆλοι τοῦ τὴν σωφροσύνην περιφέροντος, περιεζώσθαι τὴν ὄσφυν αὐτοῦ δύναμιν ἀληθείας.

27. Τὸ δὲ τοὺς Σανδαλίοις ἐπιβαίνεν αὐτὸν τῇ ὁδῷ τῆς σωτηρίας δῆλοι τὸ δῆπες γένηται φοβερὸς τοὺς ὑπεναντίοις καὶ ἀνάλωτος τοὺς πολεμίους, γύποδεδέμένος τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐν ἔτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης.)

20 28. 'Ο Ἄρτος τί δῆλοι.

'Ο ἄρτος τῆς προβέστεως λέγεται ἥγουν ἀποκαθαιρόμενος, [καὶ] ἐμφαίνει τὸν γένεται πλούτον τῆς χριστότητος τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὁ Χιὼς τοῦ Θεοῦ ἀνθρωπος γέγονε καὶ ἐαγτίν [ἐκένωσε, καὶ] προέθηκε προσφορὰν τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ ἀντίλγτρον καὶ ἐξίλασμα ὡπέρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς ἀναλαβὼν μὲν τὸ 25 φύραμα ὅλον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως χωρὶς ἀμπτίας, προσενεχθεὶς ὡς ἀπαρχὴ

6. Gal. v 14

11. S. Mt. xvi 24

12. Eph. vi 16 sq.

16. Eph. vi 14

17. Act. xvi 6

18. Eph. vi 15

22. Eph. ii 7; Rom. ii 4

23. Phil. ii 7

24. 1 Tim. ii 6; S. Io. vi 51

25. Heb. iv 15

1. τὸ δὲ κείρεσθαι] tondent autem 2. καὶ Παύλου τοῦ ἀποστόλου] καὶ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Παύλου P²: sanctique Pauli aequo apostoli 3. λέγεται ἥγουν P²: porro κατὰ τὰ ἀναβόλαια . . . ἴμάτια] secundum amictus et uestimenta quae portabant 4. tit. de amictibus δέ] P²: sacratissimi apostoli 5. οἱ θεῖοι ἀπόστολοι] P²: de cuculla 6. tit. de analabo δέ] P²: propter quod et . . . simul et aqua 7. δι' ὁ καὶ . . . ὄμοῦ] P²: pennatam angelorum imitationem 8. τὸ δὲ . . . ἀνάλαβος . . . τῆς εἰρήνης] P²: sane analabus . . . pacis 9. τὴν πτερωτικὴν . . . μιμήσεως] τὴν τῶν ἀγγέλων μμεῖται πτέρωσιν P²: adornatus conualescit circumferens 10. καθ' ὅπι] διόπερ καὶ P²: unde et 11. tit. de analabo 11-19. ὁ . . . ἀνάλαβος . . . τῆς εἰρήνης] P²: præterea zona cingitur qui mortificationem corporis et pudicitiam circumfert circumcinctus 12. tit. de sandaliis 13. τὸ δὲ . . . φοβερός] ceterum sandalia ascendere illum uiam salutis ostendunt quo terribilis . . . fiat 14. ἀνάλωτος] fortis 15. de pane propositionis 16. λέγεται ἥγουν] ἥγουν P²: id est ἀποκαθαιρόμενος] qui comminuitur 17. λέγεται ἥγουν] ἥγουν P²: om. P² 18. τῆς χρηστότητος] om. P²: τῆς χάριτος Κ: gratiae 19. ἐκένωσε . . . προσφοράν] προέθηκεν καὶ προσήγαγεν θυσίαν καὶ προσφοράν P²: proposuit et obtulit sacrificium et oblationem, id est

καὶ ἔξαιρετον ὀλοκάρπωμα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπείου γένους, ὡς λέγει· Ἐγώ είμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς καὶ Ὁ τρώγων [μού] τούτον τὸν ἄρτον ζίζεται εἰς τὸν διώνα. περὶ σὺν φησὶν ὁ προφήτης Ἱερεμίας Δεῖτε *(καὶ)* ἐμβάλωμεν ζύλον εἰς τὸν ἄρτον αὕτῳ, δεικνὺς τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ ἐν τῷ σώματι ἐμπαγέν.

5

29. Τίνος χάριν τῇ λόγχῃ ἀποκαθαίρεται ὁ ἄρτος.

Τὸ δὲ ἐν τῇ λόγχῃ ἀποκαθαίρεσθαι σημαίνει τὸ Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἥχθη καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὕτὸν ἄφωνος.

31^a. Περὶ τοῦ Οἴνου καὶ τοῦ Ὑδατος.

Οὐ δὲ οἶνος καὶ τὸ ὕδωρ ἔστι τὸ ἐξελθόν ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ αἷμα καὶ ὕδωρ, τὸ καθὼς ὁ προφήτης λέγει· Ἀρτος αὕτῳ δοθήσεται καὶ *(τὸ ὕδωρ)* αὕτῳ πιστόν· ἀντὶ γὰρ τῆς λόγχης τῆς κεντησάσης τὸν Χριστὸν ἐν τῷ σταυρῷ ἔστι καὶ αὗτη ἡ λόγχη.

30. Οἱ ἄρτοι δὲ καὶ τὸ ποτήριόν ἔστι κυρίως καὶ ἀληθῶς κατὰ μίμησιν τοῦ μυστικοῦ ἐκείνου δείπνου ἐν φῷ ὁ Χριστὸς ἔλαβεν ἄρτον καὶ οἶνον καὶ εἶπε 15 λάβετε φάγετε καὶ πίετε πάντες· τοῦτό ἔστι τὸ σῶμά μογ καὶ αἷμά μογ, *(δεικνύντος)* ὅτι κοινωνοὺς ἡμᾶς ἐποίησε τοῦ θανάτου καὶ τῆς δόξης καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ.

31^b. Διὸ καὶ δεχόμενος ὁ ἵερεὺς ἐν κανισκίῳ παρὰ διακόνου ἡ ὑποδιακόνου τὴν προσφοράν, λαβὼν τε τὴν λόγχην καὶ ἀποκαθάρας αὐτήν, εἴτα σταυροειδῶς 20 χαράξας αὐτήν λέγει· Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἥχθη καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὕτὸν ἄφωνος. τοῦτο εἰπὼν λοιπὸν θεὶς τὴν αὐτήν προσφορὰν ἐν τῷ ἀγίῳ δίσκῳ δακτυλοδείκτως ἐπάνω αὐτῆς φησὶν οὕτως Οὗτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὕτῳ· ἐν τῇ ταπεινώσει αὕτῳ ἡ κρίσις αὕτῳ ἥρθη, τὴν δὲ γενεὰν αὕτῳ τίς διηγήσεται; ὅτι αἱρεται ἀπὸ τῆς Γῆς ἡ ζωὴ αὕτῳ. διότι μετὰ τὸ εἰπεῖν ταῦτα 25 λαβὼν τὸ ἀγιον ποτήριον καὶ τοῦ διακόνου ἐπιχέοντος πάλιν εἰς αὐτὸν τὸν οἶνον καὶ τὸ ὕδωρ, πάλιν λέγει ὁ διάκονος· Ἐξῆλθεν ἐκ τῆς πλευρᾶς αὕτῳ αἷμα καὶ ὕδωρ καὶ ὁ ἑօρακώς μεμαρτύρηκε καὶ ἀληθινή ἔστιν ἡ μαρτυρία αὕτῳ. καὶ μετὰ ταῦτα θεὶς τὸ ἀγιον ποτήριον ἐν τῇ θείᾳ τραπέζῃ δακτυλοδεικτικῶς τε προσέχων τῷ σφαγιασθέντι· Ἄμνῳ διὰ τοῦ ἄρτου καὶ κενωθέντι αἷματι διὰ τοῦ οἴνου, 30 πάλιν λέγει ὅτι Τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυρούντες, τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα,

2. S. Io. vi 51, 54

11. Is. xxxiii 16

24. Is. liii 8

3. Ier. xi 19

15. 1 Cor. xi 23, S. Mt. xxvi 26 sq.

27. S. Io. xix 34 sq.

7. Is. liii 7

21. Is. liii 7

10. S. Io. xix 34

31. 1 Io. v 7 sq.

3. καὶ] P²: et 6. de lancea 7. ἀποκαθαίρεσθαι] inciditur τό] illud quod scriptum est 9. Cap. 30 legitur post cap. 31^a P² lat 11. τὸ ὕδωρ] P²: aqua αὐτῷ] P²: αὐτῷ P¹: eius (Is. xxxiii 16 αὐτοῦ) 14. tit. de pane et calice 15. οἶνον] τὸ ποτήριον P²: calice 17. δεικνύντος] P²: ostendens quod τῆς δόξης ... αὐτοῦ] τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς δόξης αὐτοῦ P²: resurrectionis et claritatis suaec 19-2 (p. 18). διὸ καὶ... προθέσεως] P²: quocirca... propositionis 19. κανισκίῳ] disco 23. δακτυλοδείκτως... οὕτως] digito extenso super eam hanc demonstrans affatur 27. ὁ διάκονος] sacerdos αὐτοῦ] Iesu

καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἔν εἰσιν· νῦν καὶ δεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. εἶτα λαβὼν τὸ θυματήριον καὶ θυμάσας ποιεῖ εὐχὴν τῆς προθέσεως.)

32. Περὶ τῶν Ἀντιφώνων.

Τὰ ἀντίφωνα τῆς θείας λειτουργίας εἰσὶ τῶν προφητῶν αἱ προρρήσεις προ-
5 καταγγέλλουσαι τὴν παρουσίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκ παρθένου ἐπὶ γῆς,
[βοῶντων] Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπὶ γῆς ὁ φθι (καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη) καὶ Εὔ-
πρέπειαν ἐνεδύσατο. ἦγουν τὴν σάρκωσιν αὐτοῦ δηλοῦντες, ἵνα ἡμεῖς ἀποδεξά-
μενοι καὶ μαθόντες διὰ τῶν γῆπνητῶν καὶ αὐτοπτῶν τοῦ λόγου γενομένων τῶν
10 ἀποστόλων λέγομεν Ὅ μονογενῆς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρχων
καὶ καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν) καὶ τὰ ἔξῆς.

33. Περὶ τῆς Εἰσόδου.

Ἡ εἰσόδος τοῦ εὐαγγελίου ἐμφαίνει τὴν παρουσίαν καὶ τὴν εἰσόδον τοῦ
(Υἱοῦ τοῦ) Θεοῦ τὴν εἰς τὸν κόσμον, ὡς λέγει ὁ ἀπόστολος (ὅτι) Ὅταν εἰσαγάγῃ
15 ἡτούν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην λέγει Καὶ
προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες οἱ ἀγγελοι αὐτοῦ. ἔπειτα δεικνύντος τοῦ
ἀρχιερέως διὰ τῆς στολῆς αὐτοῦ τὴν τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ στολὴν τὴν
ἐρυθρὰν καὶ αἵματώδη, ἵνα ἐφόρεσεν ὁ ἄϋλος [καὶ Θεὸς] ὡς πορφύραν
βαφεῖσταν ἐξ ἀχράντων αἵμάτων τῆς θεοτόκου καὶ παρθένου, καὶ ἀνέλαβε τὸ
πλανηθὲν πρόβατον ἐπὶ τῶν ὕμων, τὸ ἀρχαῖον κώδιον τοῦ ἀδαμιαίου φυρά-
20 ματος, ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς ὁ ποιμαίων τὸν (νέον) Ἰσραὴλ (ἐν) τῇ ῥαβδῷ
τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, ἐν σπαργάνοις μὲν εἰλιχθεὶς καὶ τεθεὶς οὐκέτι ἐν φάτνῃ
ἀλόγων ἀλλ’ ἐν τραπέζῃ [λογικῇ] ἀνθρώπων λογικῶν δὲν ὑμνησαν ἀγγέλων
στρατιαὶ λέγουσαι Δόξα ἐν γύψιτοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὔδοκία,
καὶ Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ· καὶ πάντων ἀνθυπακουόντων [περὶ
25 τῆς εἰσόδου]. Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ σῶσον ἡμᾶς
Υἱὲ Θεοῦ, καὶ κηρύττομεν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ φανερωθεῖσαν ἡμῖν ἐν χάριτι
Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

34. Περὶ τοῦ τρισαγίου.

Ο τρισάγιος ὑμνος οὗτως ἐστίν· ἐκεῖ μὲν οἱ ἄγγελοι εἰπον Δόξα ἐν γύψιτοις

2. Lit. Byz. (Litt. E. & W. pp. 309, 360) 6. Bar. iii 37; Ps. xcii 1. 8. S. Lc. i 2

9. Lit. Byz. (Litt. E. & W. p. 365 sq.) 13. Heb. i 6 18. Cp. S. Lc. xv 15

20. S. Io. x 11; Ps. lxxix 1; Apoc. ii 27 21. S. Lc. ii 12 sqq. 24. Ps. lxv 4

25. Ps. xciv 1; Lit. Byz. ἀντίφ. β' (Litt. E. & W. p. 365) 26. Gal. i 6

29. S. Lc. ii 14

1. eis τὸ ἔν εἰσιν] unum sunt (*vulg.*)

missae

8. γενομένων]

5. γῆς] + futurum, ut illud

quondam

τῶν] καὶ P²: et

... salutem nostram. om. P²

τοῦ] P²: filii ὅτι] P²: quia

Dei

18. θεοτόκου καὶ παρθένου]

uirginis Dei geneticis

24. ἀνθυπακουόντων]

titulorum scriptum est

27. Θεοῦ]

4. τῆς θείας λειτουργίας] sanctae

6. καὶ . . . συνανεστράφη] P²

10. καὶ . . . σωτηρίαν] et

11. de ingressu euangeliī

13. νιοῦ

14. ητούν]

haud dubium quin

15. αὐτοῦ]

θεοῦ P²

16. θεοτόκου P²: semper

17. ὕμων] ὄρέων P²: montibus et

20. δ καλός]

21. μέγας τῶν προβάτων P²: magnus ouium (Heb. xiii 20)

22. εν ἀνθρώποις εὐδοκίᾳ]

23. hominibus bonaे uoluntatis

24. audientibus περὶ τῆς εἰσόδου] ad modum

25. κυρίου P²: domini

26. de trisagio hymno

Θεώ, ἐνταῦθα δὲ *(ῆμεῖς)* ὡς μάγοι τὰ δῶρα προσφέροντες τῷ Χριστῷ πίστιν· ἐλπίδα καὶ ἀγάπην ὡς χρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν, τῶν ἀσωμάτων τὸ φόρμα βοῶντες πιστῶς Ἀγιος δ Θεός, ἦτοι ὁ Πατήρ· ἄγιος ἴσχυρός, ὁ Γιός καὶ Λόγος, διότι τὸν καθ' ἡμῶν ἰσχυρὸν διάβολον δεσμεύσας κατήργησε διὰ σταυροῦ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου καὶ τὴν ζωὴν ἡμῖν ἔδωκε τοῦ 5 ἐπάνω ἀγτοῦ πατεῖν· ἄγιος ἀθάνατος, τὸ Πνεύμα τὸ ἄγιον τὸ ζωοποιόν· δι' οὐ πᾶσα πνοὴ καὶ κτίσις ζωοποιεῖται καὶ διαμένει καὶ βοᾷ ἐλέησον ἡμᾶς.

35. *(Τὸ ἐκφωνῆσαι ἔνα τῶν ψαλτῶν ἐκ τοῦ ἄμβωνος προσέχοντα τῷ θυσιαστηρίῳ ἐν τῷ μέλλειν δοξάζειν μετὰ τὸν τριπλασιασμὸν τοῦ Τρισαγίου καὶ λέγειν Εὐλογήσατε κύρι τὸ Δόξα πληθυντικῶς ἡ Εὐλόγησον κύρι τὸ Δόξα το ἑνικῶς· [τὸ μὲν πληθυντικῶς] σημαίνει τὴν τρισυπόστατον μίαν θεότητα δέεσθαι ὡς ἐκ πάσης τῆς ἐκκλησίας εὐλογηθῆναι παρ' αὐτῆς [κατ' ἀξίαν] καθόσον ἐφικτὸν αὐτῇ ἀνθρώπῳ οὖσῃ καταξιωθῆναι σὺν ταῖς ἀσωμάτοις θείαις δυνάμεσιν τὸν χερουβικὸν καὶ τρισάγιον ὑμνον αὐτῇ τῇ ἀγίᾳ Τριάδι ἀναμέλπειν· καὶ γὰρ διὰ τοῦ εἰπεῖν αὐτὸν εὐλογήσατε τὰς τρεῖς ὑποστάσεις Πατρὸς 15 Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος ἐδήλωσεν, διὰ δὲ τοῦ προσθεῖναι τὸ κύρι τὴν μίαν φύσιν τῆς θεότητος ἐτράνωσεν.)*

36. Περὶ τοῦ Συνθρόνου.

Τὸ δὲ ἀνελθεῖν ἐν τῷ συνθρόνῳ τὸν ἀρχιερέα καὶ σφραγίσαι τὸν λαόν ἔστιν ὅτι ὁ Γιός τοῦ Θεοῦ μέλλων πληροῦν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν το ἐπάρας τὰς χεῖρας εὐλόγησε τοὺς ἀγίους αὐτοῦ μαθητὰς λέγων αὐτοῖς Εἰρήνη ἀφίημι γάμιν· δεικνύων ὅτι τὴν αὐτὴν εἰρήνην [καὶ] εὐλογίαν ἔδωκε τῷ κόσμῳ ὁ Χριστὸς διὰ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων.

37. *(Τὸ δὲ Καὶ τῷ πνεύματί σου παρὰ τοῦ λαοῦ ἀποκρινόμενον τοῦτο δηλοῦ· ὅτι Εἰρήνην μὲν παρέσχεις Κύριε τὴν ἐν ἀλλήλοις ὅμονοιαν· εἰρήνην δὲ δὸς ἡμῖν 25 τὴν πρὸς σὲ ἀδιαιρέτον ἔνωσιν· ἵνα τῷ Πνεύματί σου εἰρηνεύοντες, ὁ ἡμῖν ἐν ἀρχῇ τῆς δημιουργίας [σου] ἐνέθηκας, ἀχώριστοι τῆς σῆς ἀγάπης τυγχάνωμεν.)*

38. Τὸ [δὲ] καθίσαι ἔστιν ὅτι ὁ Γιός τοῦ Θεοῦ τὴν σάρκα ἦν ἐφόρεσε καὶ τὸ πρόβατον ὃ ἀνέλαβεν ἐπὶ τῶν ὄμοιών (ὅπερ σημαίνει τὸ ὄμοιόριον), ὃ ἔστι τὸ 30 ἀδαμαντίνον φύραμα, ἀνεβίβασεν [αὐτὸ] Υπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐζογίας καὶ

1. S. Mt. ii 11; 1 Cor. xiii 13	3-7. Litt. Byb. (Litt. E. & W. p. 313)				
4. S. Mt. xii 29; Heb. ii 14	5. S. Lc. x 19	6. S. Io. vi 63	21. S. Lc. xxiv 50; S. Io. xiv 27	24-27. S. Isid. Pel. Epp. i 122	30. S. Lc. xv 5
31. Eph. i 21					

1. ἡμεῖς] P ² : nos μάγοι] oī μάγοι P ²	2. τῶν ἀσωμάτων] incorporalium angelorum
3. βοῶντες] clamemus	5. σταυροῦ] τοῦ σταυροῦ P ¹ ζωήν]
nίκην P ² : uictoriam	8. tit. de cantore qui exclamat in trisagio hymno 8-17. Τὸ ἐκφωνῆσαι . . . ἐτράνωσεν] P ² : exclamare . . . expressit
24-28. τὸ δὲ Καὶ . . . τυγχάνωμεν] P ² : id sane quod . . . simus inseparabiles	11. τὴν . . . θεότητα] hanc trium personarum unam diuinitatem
29. tit. quae sit cathedra summi sacerdotis	18. tit. de ascensu summi sacerdotis in concessum
significatur superhumerale	24. tit. quid sit et spiritui tuo quod populus dicit
	30. ὅπερ . . . ὄμοιόριον] per quod

κυριότητος τῶν ἀνω δυνάμεων καὶ προσήγαγεν αὐτὸ τῷ Θεῷ καὶ Πατρί· ἐπειδὴ [γὰρ] ὁ μὲν ἔθεωσεν, ὁ δὲ ἔθεωθη, τουτέστι τὸ πρόσλημμα ὃ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ <προσενέγκαντος καὶ τὴν καθαρότητα τοῦ> προσενεχθέντος ἐδέξατο [αὐτὸ] ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὡς θύσιαν καὶ προσφορὰν εὔάρεστον ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου γένους πρὸς ὅν καὶ εἰπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μογ Κάθογ ἐκ Δεζιῶν μογ, ἦτον ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, ὃς καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς γύψιοῖς· οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν.

1. 1 Pet. iii 18   4. Eph. v 2 ; Rom. xii 1   5. Ps. cix 1   6. Heb. viii 1, 13
7. S. Mt. xxvii 37 ; S. Io. xix 9 ; Heb. ix 11

2-3. διὰ τὴν . . . προσενεχθέντος] M¹: propter dignitatem offerentis et ob munditiam eius qui oblatus est   3. τοῦ προσενεχθέντος] om. P²   5. πρὸς ὅν καὶ] hinc est illud   6. ἦτον . . . Υἱῷ] post Κυρίῳ μον P² lat.

F. E. BRIGHTMAN.

[*To be continued.*]

THE CREED OF APHRAATES.

DOM CONNOLLY, whose researches in Syriac Patrology are familiar to the readers of the *Journal of Theological Studies*, has recently published an article on ‘The Early Syriac Creed’.¹ The documents upon which he has mainly relied for evidence, he tells us, are (1) the *Homilies* of Aphraates, (2) the *Acts of Judas Thomas*, and (3) the *Doctrine of Addai*. In the course of his article he presents us with ‘tentative reconstructions’ of three creeds, based on actual expressions used by the writers of whom he is treating. By far the longest and most complete of these is the Creed reconstructed from the writings of Aphraates, and it will prove of special interest to those who have studied the *Homilies* of this writer, because opinion is divided as to whether there is anything in the writings of Aphraates which betrays knowledge of a creed. On the one hand it is stated by Dr Kattenbusch² that there is no such indication; on the other hand, Dr Bert, the German translator of the *Homilies*, holds the contrary view, and in this he is followed by Dr Hahn. But Dom Connolly differs from all these authorities; he refutes Kattenbusch by presenting us with the text of Aphraates’ Symbol, but he entirely disagrees with Bert and Hahn, who consider that the Creed of Aphraates is contained in the passage from the first Homily, which Hahn has included in his *Bibliothek der Symbole*. It is not my purpose in this article to criticize Dom Connolly’s ‘reconstruction’—it would be somewhat early to attempt

¹ *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristenthums*, 1906, pp. 202 ff.

² *Das Apostolische Symbol* i p. 249.

NOTES AND STUDIES

THE *HISTORIA MYSTAGOGICA* AND OTHER
GREEK COMMENTARIES ON THE BYZANTINE
LITURGY.

II.

39. Περὶ τοῦ Προκειμένου.

Τὸ προκείμενον πάλιν μηνύει τῶν προφητῶν τὴν ἐκφαντορίαν, τὴν προμήνυσιν τῆς παρουσίας τοῦ βασιλέως Χριστοῦ· ὡς στρατιῶται προτρέχοντες καὶ βοῶντες· Ο καθίμενος ἐπὶ τῶν χερογείῳ ἐμφάνιθι καὶ ἐλθεῖ εἰς τὸ εώσαν ἥμᾶς 5 καὶ Ο Θεός κάθηται ἐπὶ θρόνου ἀγίου αὐτοῦ.

40. Περὶ τοῦ Ἀποστόλου.

Ο ἀπόστολος καὶ αὐτόπτης καὶ ὑπουργὸς τοῦ Χριστοῦ βοᾷ κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ λέγων Χριστὸς παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὃν *(καὶ)* ἔχοντες ἀρχιερέα μέγαν διεληλύθοτα τοὺς οὐρανοὺς κρατῶμεν τῆς 10 ὁμολογίας αὐτοῦ· μεθ' οὐ βοᾷ καὶ Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς· Ο ὅπιστος μογ ἐρχόμενος ἐστὶν ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἀμπτίαν τοῦ κόσμου· αὐτὸς ἡμᾶς ἀγιάσει ἐν πνεύματι *(ἀγίῳ)* καὶ πυρὶ *(καὶ)* μέσον γῷων ἔστηκε.

41. Τὸ Ἀλληλούϊα τί δηλοῖ.

Τὸ ἀλληλούϊα βοᾷ Δαβὶδ καὶ λέγει· Ο Θεὸς ἡμῶν ἐμφανῶς ἔζει καὶ πῦρ 15 ἐνώπιον ἀγτοῦ προπορεύεται καὶ Ἔφαναν αἱ ἀστραπαὶ [τῶν εὐαγγελιστῶν] αὐτοῦ τῇ οἰκογένει· τῇ γὰρ ἐβραΐδι διαλέκτῳ ἐστὶ τὸ ἄλλ ἐρχεται καὶ ἐφάνη, τὸ δὲ ἥλ ὁ Θεός, τὸ δὲ οὐα αἰνεῖτε ὑμνεῖτε τὸν ζῶντα Θεόν.

42. Περὶ τοῦ θυμιατοῦ.

Καὶ γὰρ εὐθέως ὁ θυμιατὴρ ὑποδεικνύει τὴν ἀνθρωπότητα Χριστοῦ, τὸ πῦρ 20 τὴν θεότητα, καὶ ὁ εὐώδης καπνὸς μηνύει τὴν εὐωδίαν τοῦ ἀγίου Πνεύματος προπορευομένην· ὁ γὰρ θυμιατὴρ ἐρμηνεύεται [εὐωδίᾳ ἢ καὶ] εὐωδεστάτη εὐ-

4. Ps. lxxix 2

5. Ps. xlvi 8

8. Heb. ix 11

9. Heb. iv 14

10. S. Io. i 27, 29

11. S. Mt. iii 11

12. S. Io. i 27

14. Ps. xlix 3

15. Ps. lxxvi 18

2. προκείμενον] responsorium

τὴν προμήνυσιν] et praenuntiationem

3. ὡς στρατιῶται] ac similiter (*procul dubio pro acsi milites*)

7. αὐτόπτης]

inspector 8. τοῦ Χριστοῦ] αὐτοῦ καὶ P²: eius et παραγενόμενος]παρεγένετο P²: aduenit 9. καὶ] P²: et 11. ἀγιάσει] sanctificauit12. ἀγίῳ] P²: sancto καὶ] P²: et μέσον] μέσος P²: medius 15. προπορεύ-σται] ardebit (*vulg. exardescet*) τῶν εὐαγγελιστῶν] om. M¹ αὐτοῦ] tuae17. τὸν ζῶντα] ὄντας ὄντα P²: uere existentem

φροσύνη. Λέγεται πάλιν ἡ γαστήρ τοῦ θυμιατηρίου νοηθείη ἀν [ῆμῶν] ἢ [ῆγιασμένη] μήπρα τῆς [ἄγιας] παρθένου [καὶ θεοτόκου] φοροῦσα τὸν θεῖον ἄνθρακα Χριστὸν ἐν ὧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς· διὸ καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς εὐώδιας ἀναδίωσιν εὐώδιαζων τὰ σύμπαντα. ἡ πάλιν ἡ γαστήρ τοῦ θυμιατηρίου δηλοῦ τὴν κολυμβήθραν τοῦ ἀγίου βαπτίσματος, ἐν ἄνθρακι τοῦ θείου πυρὸς 5 τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐνεργείας τὴν εὐώδη τῆς θείας χάριτος νίοθεσίαν διὰ τῆς πίστεως ἑαυτῇ εἰσοικίζουσα καὶ δι’ αὐτῆς εὐώδιαζομένη.]

43. Περὶ τοῦ ἀγίου Εὐαγγελίου.

Τὸ *〈ἄγιον〉* εὐαγγέλιον ἔστιν ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καθ³ ἦν ὡράθη ἦμῶν, οὐκέτι διὰ νεφελῶν καὶ αἰνιγμάτων λαλῶν ἦμῶν ὡς ποτὲ τῷ Μωϋσῆ διὰ 10 φωνῶν καὶ ἀστραπῶν [καὶ σαλπίγγων καὶ] ἥχων καὶ Γνόφῳ καὶ πυρὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἡ τοῖς πάλαι προφήταις δι’ ἐνυπνίων, ἐμφανῶς δὲ ὡς ἄνθρωπος ἀληθῆς ἐφάνη καὶ ὡράθη ἦμῶν ὁ πράγματος καὶ ἡ συχος Βασιλεὺς ὁ [πρὶν] καταβὰς ὡς γέτος ἀψοφῆτὴ ἐν πόκῳ, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὕτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας, δι’ οὗ ἐλάλησεν ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ 15 στόμα πρὸς στόμα καὶ οὐδὲ δι’ αἰνιγμάτων περὶ οὐδὲ Πατὴρ [ἔξ οὐρανοῦ] μαρτυρεῖ καὶ λέγει Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μογ ὁ ἀγαπητός, Σοφία *καὶ* Λόγος καὶ Δύναμις, δὲ ἐν προφήταις μὲν προκηρυχθεὶς ἦμῶν, ἐν εὐαγγελίοις δὲ φανερωθείς, ἵνα ὅσοι λάβωσιν αὕτοντας καὶ πιστεύσωσιν εἰς τὸ ὄνομα αὕτοῦ λάβωσιν ἐζογίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. ὃν ἀκκηκούαμεν καὶ ἐωράκαμεν τοῖς ὁφθαλμοῖς ἡμῶν, Σοφίαν καὶ 20 Λόγον [Θεοῦ] τοῦτον εἴναι πάντες [*πιστεύοντες*] βοῶμεν Δόξα σοι Κύριε. εἴτα πάλιν τὸ ἄγιον Πνεῦμα βοᾷ ἐν οὐρανῷ φωτεινῇ ἐπισκιάζον, τοῦ διὰ οὐρανοῦ (?) βοᾷ [*Προσέχετε*] αὕτοῦ ἀκούγετε.

44. Τέσσαρα δὲ εἰσὶν εὐαγγέλια ἐπειδὴ τέσσαρα καθολικὰ πνεύματά εἰσι κατὰ τὰ τετράμορφα ζῶα ἐν οἷς κάθηται ὁ τῶν ὄλων Θεός· ἔξ ὧν φαίνεται 25 διτι ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερογυβίων Θεὸς καὶ σύνέχων τὰ σύμπαντα φανερωθεὶς ἔδωκεν ἦμῶν τετράμορφον τὸ εὐαγγέλιον ἐνὶ δὲ Πνεύματι συνεχόμενον. καὶ γάρ τετραπρόσωπά εἰσι καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν εἰκονίζουσι τὴν πραγματείαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· τὸ μὲν γάρ πρώτον ὅμοιον λέοντος, τὸ ἐμπρακτον αὐτοῦ καὶ ἡγεμονικὸν καὶ βασιλικὸν χαρακτηρίζον· τέλος δέ τετράμορφον μύσχοι, τὴν 30 ἱερουργικὴν καὶ ἱεραρχικὴν τάξιν ἐμφαίνον· τὸ δὲ τρίτον ἔχον πρόσωπον ἀνθρώπογυ,

3. Col. ii 9	10. Num. xii 8	11. Heb. xii 18 sq.	13. S. Mt.
xxi 5 (Zach. ix 9); Ps. lxxi 6	14. S. Io. i 14	15. Heb. i 2	
16. Num. xii 8	17. S. Mt. iii 17; Lit. Byz. (Litt. E. & W. p. 372)	19. S. Io.	
i 12	20. i Io. i 12	21. Lit. Byz.	22. S. Mt. xvii 5
Haer. iii 11 § 8	26. Ps. lxxix 2; Sap. i 7	24. sqq. S. Iren.	29 sqq. Apoc. iv 7

1-7. ἡ πάλιν .. εὐώδιαζομένη] P ² : uel rursus .. diffundens	4. ἀναδίωσιν]
ex se reddit	6. τῆς .. ἐνεργείας] cooperationem sancti Spiritus
suauissimam	εὐώδη]
7. δι’ αὐτῆς] a se	9. ἄγιον] P ² : sanctum
ἥχψ P ² : in sonitu	11. ἥχων]
manifeste	12. ἡ] uel sicut
13. δ] qui et	15. πλήρης] pleni
18. φανερωθείς] manifestatur	17. καὶ] P ² : et
20. δν] et quia	21. πιστεύοντες] M (pro
πάντες) Γ	22. ἐν] qui in
23. οὐρανοῦ] ἀνθράκων P ² : hominem	25. ἔξ]
et ex	28. τὴν πραγματείαν] unam operationem
operationem	31. ἱερουργικὴν] sacram
ἱεραρχικὴν] Iren. sacerdotalem: Anastas. ἱερατικὴν: hieraticum	

τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ παρουσίαν φανερώς διαγράφον· τὸ <δὲ> τέταρτον ὅμοιον ἀετῷ πετομένῳ, τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐφιπταμένην δόσιν σαφηνίζον· καὶ τὰ εὐαγγέλια τούτοις σύμμορφά· εἰσιν, ἐν οἷς κάθηται ὁ Χριστός· τὸ μὲν γὰρ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἡγεμονικήν <αὐτοῦ> <καὶ 5 ἐμπρακτον> καὶ ἔνδοξον γένησιν διηγεῖται <γράφον τὸ> ·Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· τὸ δὲ κατὰ Λουκᾶν ἀτε ἱερατικοῦ χαρακτῆρος ὑπάρχον ἀπὸ τοῦ Ζαχαρίου <τοῦ ἀρχ>ιερέως θυμιῶντος ἀρχεται· Μαθαῖος δὲ τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ γένησιν διηγεῖται <λέγων> Βίβλος γενέσεως, ἀνθρωπόμορφον οὖν τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο· Μάρκος <δὲ> ἀπὸ τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος τοῦ ἐξ ὑψους ἐπιόντος τοῖς 10 ἀνθρώποις τὴν ἀρχὴν ἐποιήσατο λέγων Ἀρχὴ τοῦ ἐγαγγελίογ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃς γέραπται ἐν τοῖς προφήταις Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἀγγελόν μογ πρὸ προσώπου σογ, τὴν πτερωτικὴν εἰκόνα τοῦ εὐαγγελίου διὰ τούτων δεικνύς.

45. Τὸ κατασφραγίσαι τὸν ἀρχιερέα τὸν λαὸν ὑποδεικνύει τὴν μέλλουσαν <Χριστοῦ> παρουσίαν ἐν τῷ ἐξακισχυλιοστῷ <πεντηκοσιοστῷ> ἔτει μέλλειν 15 ἔσεσθαι δὰ τῆς ψηφίδος τῶν δακτύλων ἐμφανούσης ἐξακισχυλιοστὸν πεντακοσιοστόν.

46. Περὶ τῶν Κατηχουμένων.

Οἱ κατηχούμενοι ἔξέρχονται ὡς ἀμύητοι τοῦ θείου βαπτίσματος καὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων· περὶ ὧν λέγει ὁ Κύριος ὅτι Καὶ ἀλλα πρόβατα ἔχω κάκεινά 20 με δεῖ ἀγαρεῖν καὶ τῆς φωνῆς μογ ἀκούγογσιν <καὶ γενίcontαι μία ποίμνη, εἰc ποιμήn.>

47. Τί σημαίνει τὸ Εἰλητόν.

Τὸ εἰλητὸν σημαίνει τὴν σιδόνα ἐν ᾧ ἐνειλίχθη τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ <ὑπὸ Ἰωσὴφ καὶ Νικοδήμου> ἐκ τοῦ σταυροῦ καταβὰν καὶ ἐν μνημείῳ τεθέν.

25 48. Περὶ τῆς Προσκομιδῆς.

Ἡ προσκομιδὴ ἡ γενομένη ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ ἐμφαίνει τὸν Κρανίον τόπον ἐν ᾧ ἐσταυρώθη ὁ Χριστός· δεικνύοντος ὅτι ἐγγὺς ἦν τὸ μνημεῖον ὅπου ἐσταγρώθη.

5. S. Io. i 1

6. Cp. S. Lc. i 9

8. S. Mt. i 1

10. S. Mc. i 1 sq.

19. S. Io. x 16

23. S. Mc. xv 46

26. S. Io. xix 17

xix 42, 41

27. S. Io.

1. δὲ] P² : porro 2. τὴν τοῦ . . . σαφηνίζον] sancti Spiritus pedibus (*ποσὶν προδόσιν?*) uolantem praedicationem edisserens 3. τὸ μὲν γὰρ] denique 4. αὐτοῦ] P² : eius καὶ ἐμπρακτον] *Iren.* : καὶ πατρικὴν P² : et actualem (*Iren.* et efficabilem) 5. γράφον τὸ] P² : dicens (*Iren.* dicens sic : *Anastas.* λέγον) 6. τοῦ ἀρχιερέως] P² : summo sacerdote (*Iren.* sacerdote : *Anastas.* τοῦ ιερέως) 8. λέγων] *Iren.* dicens : *Anastas.* λέγων : dicens 9. δὲ] P² : porro (*Iren.* uero : *Anastas.* δέ) 13. tit. de hoc quod summus sacerdos populum signat 14. Χριστοῦ] P² : Christi παρουσίαν] secundum aduentum πεντηκοσιοστῷ] P² : quingentesimo 15. ἐμφανούσης] ostendens 19. κάκεινα . . . ἀκούσουσιν] om. P² 20. καὶ γενήσονται . . . ποιμήn] καὶ τὰ ἔχῆς P¹ P² 22. de uelamine 24. ὑπὸ Ἰωσ. καὶ Νικοδ.] *Ioan.* *Ieun.* : a Iosepho et Nicodemo καταβιθασθεὶς K : depositum 25. de præparatione sacrae oblationis 26. γενομένη] γινομένη P² : quae fit σκευοφυλακίῳ] uasorum custodiariō

[Τίνος προτύπωσιν ἔχον.]

Προετυπώθη δὲ ὁ τοῦ Κρανίου τόπος οὗτος ἐν τῷ Ἀβραὰμ ὅτε ἐφ' ἐνὶ τῶν ὄρέων ἐκείνων τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος τὸ θυσιαστήριον [ἐκ λίθων] ἐποίησεν καὶ ἐστίβασε τὰ ζύλα (καὶ ἔθικε) τὸν γιὸν καὶ ἀνήνεγκε κριόν [ἀντ' αὐτοῦ] εἰς ὄλοκάρπωσιν· οὕτως ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὁ ἄναρχος καὶ παλαιὸς τῶν αἰωνίων 5 ἡμερών τὸν ἄναρχον αὐτοῦ Υἱὸν *(εὐδόκησεν)* ἐπ' ἐχάτων τῶν χρόνων σαρκωθῆναι ἐξ ἀχράντου παρθένου καὶ θεοτόκου ἐκ τῆς ὄσφυος Ἀβραὰμ κατ' ἐπαγγελίαν ὅρκου ὃν ἔθηκε πρὸς αὐτὸν ὅτε ὑπὲρ γένους ἀνθρώπων οὐκ ἐφείσατο τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ μονογενοῦς ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν· καὶ ἐπαθεὶς μὲν ὡς ἀνθρωπὸς *(ἐν)* τῇ σαρκὶ ἀλλ' ἔμεινεν ἀπαθῆς τῇ 10 θεότητι· καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς ἀπερχόμενος ἐν τῷ σταυρῷ [αὐτοῦ] τὸν σταυρὸν αὗτοῦ ἐβάσταζε, καὶ ἀντὶ κριοῦ ἐτύθη τὸ σῶμα αὐτοῦ ἄμωμον ὡς ἀμνὸς σφατόμενος τῇ λόγχῃ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ καὶ ἀρχιερεὺς γενόμενος ὡς νῖος ἀνθρώπου καὶ προσφέρων ἑαυτὸν καὶ προσφερόμενος εἰς τὸ ἀνενέγκαι ἀμαρτίας πολλῶν καὶ τέθηκε μὲν ὡς ἀνθρωπὸς ἀνέστη δὲ ὡς Θεὸς δὲ ἡ Μητέρα εἶχε ὑπερκό- 15 σμιον δόξαν παρὰ τῷ Θεῷ καὶ Πατρί.

*49. Περὶ τοῦ Χερούβικοῦ Ὅμονου.

'Ο. χερούβικὸς ὕμνος ἐμφαίνει διὰ τῆς τῶν διακόνων προοδοποιήσεως καὶ τῆς τῶν ῥιπιδίων σεραφικῶν ἀπεικονισμάτων ἱστορίας τὴν εἰσόδον τῶν ἀρίων καὶ δικαίων ἀπάντων συνεισερχομένων μετὰ τοῦ ἀγίου τῶν ἀγίων ὑπάρχοντος 20 συνεισπορευομένων καὶ προπορευομένων ἐμπροσθεν τῶν χερουβικῶν δινάμεων καὶ ἀγγελικῶν στρατῶν καὶ ἀσωμάτων χορῶν, *(καὶ)* ἀύλων τάξεων ἀοράτων προτρεχουσῶν καὶ ὑμνουσῶν καὶ δορυφορουσῶν ἐμπροσθεν τοῦ μεγάλου βασιλέως Χριστοῦ προερχομένου εἰς μυστικὴν θυσίαν ὑπὸ χειρῶν ἐνύλων βασταζομένου· μεθ' ὃν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον συνεισπορεύεται ἐμπρο- 25 σθεν ἐν τῇ ἀναιμάτῳ καὶ λειτουργικῇ θυσίᾳ νοερῶς θεωρούμενον πυρὶ καὶ θυμάματι καὶ ἀτμίδι καπνοῦ εὑώδους, *(τῷ μὲν πυρὶ δεικνύον τὴν θεότητα, τῇ*

2-5. Gen. xxii 2, 9, 13	5. Dan. vii 9	6. 1 Pet. i 20	7. Heb. vii 5
8. Rom. viii 32	10. 1 Pet. iv 1	11. S. Io. xix 17	14. Lit. Byz. (Litt. E. & W. 318. 34); Heb. ix 28 (Isa. iii 11)
26. Act. ii 19 (Ioel ii 3)		15. S. Io. xvii 5	19. Heb. x 19

2. ὁ τοῦ Κρανίου τόπος] δ Κράνιος P²: et Caluaria ἐν] etiam in 3. κελεύσαντος] κελεύοντος P²: iubente. 4. καὶ ἔθηκε] Γ: et imposuit: καὶ ἤνεγκεν P² 6. ἄναρχον] συνάναρχον P²: coaeuum εὐδόκησεν] P²: uoluit 7. παρθένου καὶ θεοτόκου] καὶ θεοτόκου παρθένου P²: et uirgine Dei genetricē 10. ἐν] Γ: in II. αὐτοῦ] om. P² 12. ἄμωμον] τὸ ἄμωμον P² ὡς ἀμνὸς . . . πλευρὰν αὐτοῦ] et ut agnus occisus est in latere lanceatus 14. καὶ προσφέρων . . . προσφερόμενος] semetipsum obtulit et oblatus est 15. ὑπερκόσμιον] προκόσμιον P²: priusquam mundus fieret 17. de hymno cherubim 18. διὰ τῆς . . . ἱστορίας] per diaconorum praecedentium uiamque facientium flabellorumque seraphicarum imaginationum contemplationem 20. συνεισερχομένων] qui intraturi et mansuri sunt 21. ἐμπροσθεν . . . δινάμεων] et ante cherubicās uirtutes 22. καὶ] Γ: et ἀοράτως] uisibiliter quodammodo 24. βασιλέως] regem omnium 25. συνεισπορεύεται ἐμπροσθεν] antecedit 26. λειτουργικῇ] rationali (λογικῇ) 27. τῷ μὲν . . . καπνοῦ] τὸ μὲν πῦρ δεικνύον τὴν θεότητα, ἡ δὲ ἀτμὶς τοῦ εὑώδους καπνοῦ P²: igne quidem ostendens diuinitatem, uapore uero odoriferi sumi

δὲ ἀτμίδι τοῦ εὐώδους καπνοῦ〉 τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἐπελθόντος ἀοράτως καὶ εἰωδιάσαντος ἡμᾶς διὰ τῆς μυστικῆς καὶ ζωοθύτου καὶ ἀναιμάκτου λατρείας καὶ ὀλοκαρπώσεως τῆς διὰ σταυροῦ καὶ θανάτου τοῦ Χριστοῦ τελεσιουργούμένης αὐτοῦ οἰκονομίας. λοιπὸν δὲ καὶ τὴν κατὰ τὸν θανάτου [νίκην] γενομένην 5 [καὶ τὴν] ἐν τῷ ἄδη κάθοδον καὶ ἀνάβασιν αὐτοῦ καὶ ἀνάστασιν τριήμερον ὁρῶσαι αἱ νοεραὶ δυνάμεις καὶ χοροστασίαι τῶν ἀγγέλων σὺν ἡμῖν ἀοράτως βοῶσι τὸν ὑμνον τὸ Ἀλληλούϊα.

50. [Καὶ ἄλλως.]

Ἐστι δὲ καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ Χριστοῦ καθ' ἣν ὁ Ἰωσὴφ 10 καθελὼν τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ἐνείλησε σινδόνι [καθαρᾶ] καὶ ἀρώμασι καὶ μύροις αὐτὸ ἀλεύφας ἐβάστασε σὺν Νικοδήμῳ καὶ ἐκήδευσεν αὐτὸ ἐν μνημείῳ καινῷ λελατομημένῳ ἐκ πετρᾶς, ὅπερ ἐστὶν ἀντίτυπον τοῦ ἀγίου μνήματος ἐκείνου τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸ καταθέσιον ἐν φῶ ἐτέθη τὸ ἄγιον καὶ πανάχραντον σῶμα, ἡ ἄγια τράπεζα.

15 52. Ὁ Δίσκος ἐστὶν ἀντὶ τῶν χειρῶν Ἰωσὴφ καὶ Νικοδήμου τῶν κηδευσάντων τὸν Χριστόν· ἔρμηνεύεται δὲ ἔνθα ἐπιφαίνεται ὁ Χριστός, κύκλον οὐρανοῦ ἔμφανων ἐν μικρᾷ περιγραφῇ, τὸν νοητὸν ἥλιον Χριστὸν ὁρῶν ἐν τῷ ἄρτῳ ὁρώμενον.

53. Τὸ Ποτήριον τίνος ἔχει τύπον.

20 Τὸ ποτήριόν ἐστιν ἀντὶ τοῦ σκεύους οὖ ἐδέξαντο τὸ ἐκβλυσθὲν τῆς αἵμα-χθείσης ἀχράντου πλευρᾶς καὶ χειρῶν καὶ ποδῶν τοῦ Χριστοῦ ἀπομύρισμα. ἔστι δὲ πάλιν τὸ ποτήριον κατὰ τὸν κρατήρα ὃν γράφει Κύριος ἡτοι ἡ Σοφία καὶ ὁ Γιὸς τοῦ Θεοῦ Ἔκέρασε τὸ ἑαγτοῦ ἀίμα ἀντὶ τοῦ οἴνου ἐκείνου καὶ προέθηκε ἐν τῇ αὐτοῦ ἀγίᾳ τραπέζῃ λέγων τοῖς πάσι Πιέτε τὸ αἷμά μογ 25 ἀντὶ τοῦ οἴνου κεκερασμένον ὑμῖν εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

54. Περὶ τοῦ Δισκοκαλύμματος.

Τὸ δισκοκάλυμμα ἐστιν ἀντὶ τοῦ σογδαρίου ὃ ἡν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς *(καὶ)* τοῦ προσώπου περικαλύπτον αὐτὸν ἐν τῷ τάφῳ.

7. *Litt. E. & W.* 379. 7

10. *S. Mc.* xv 46, *S. Mt.* xxvii 59

11. *Cp.*

S. Io. xix 39 sq.

12. *S. Mt.* xxvii 60, *S. Mc.* xv 46

22. *Prov.* ix 1 sq.

24. *S. Mt.* xxvi 28, *Litt. E. & W.* 394. 22

28. *S. Io.* xx 7

2. διὰ . . . ζωοθύτου] per mysticam et uiuam hostiam	3. ὀλοκαρπώσεως . . . οἰκονομίας] holocaustum quod in dispensatione crucis et mortis effectum et consummatum est Christi	9. tit. de sacerdotibus et diaconibus portantibus sanctam patenam	13. τὸ καταθέσιον] repository	14. ἡ ἄγια τράπεζα] scriptum modo tituli P ¹ P ² : in sancta mensa	15. tit. de disco
16. ἔρμηνεύεται δὲ] item discus interpretatur	17. ὁρῶν] capiens	19. de calice	20. οὐ ἐδέξαντο] δ ἐδέξατο M ¹ : quod suscepit	21. ἀπομύρισμα] sanctae diligentiae susceptionem	22. ὃν γράφει] ubi secundum quod scriptum est
23. ἐκείνου καὶ προέθηκε] illic etiam addidit (ἐκεῖ καὶ προσέθηκε)	24. Κύριος . . . Θεοῦ] sapientia id est filius Dei	25. de operimento	26. καὶ] P ² : et	27. de disci, id est patenae, cooperimento	28. έν] tanquam in

54^a. Ὁ Ἀὴρ τί δηλοῖ.

Τὸ καταπέτασμα ἡτούν ὁ ἀήρ ἔστι καὶ λέγεται ἀντὶ τοῦ λίθου οὐκ ἡσφάλισε τὸ μνημεῖον Ἰωσῆφ ὅνπερ καὶ ἐσφράγισεν ἡ Πιλάτου κογύτωδία.

55. *(Οὐδὲ πᾶσι προσφωνούμενος πινευματικὸς Ἀσπασμὸς τὴν ἐσομένην πάντων πρὸς ἄλλήλους ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν μελλόντων [ἀρρήτων] ἀγαθῶν 5 ἀποκαλύψεως κατὰ πίστιν τε καὶ ἀγάπην δμόνοιάν τε καὶ δμογνωμοσύνην καὶ ταυτότητα λογικήν, δι' ἣν τὴν πρὸς τὸν Λόγον καὶ Θεὸν οἰκείωσιν οἱ ἄξιοι δέχονται, προτυποῖ καὶ προδιαγράφει. λόγου γὰρ σύμβολον τὸ στόμα καθ' ὃν μάλιστα πᾶσιν ἄπαντες οἱ λόγου μετειληφότες ὡς λογικοὶ καὶ τῷ πρώτῳ καὶ μόνῳ λόγῳ καὶ παντὸς αἰτίᾳ λόγου συμφύονται.)*

56. *(Ἡ δὲ . . . γινομένη Κλείσις τῶν θυρῶν τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας τὴν τε τῶν ὑλικῶν δηλοῖ πάροδον καὶ τὴν γενησομένην μετὰ τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον ἀφορισμὸν καὶ τὴν φοβερωτέραν ψῆφον εἰς τὸν νοητὸν κόσμον ἥτοι τὸν νυμφῶνα τοῦ Χριστοῦ τῶν ἀξίων εἰσοδον καὶ τὴν ἐν ταῖς αἰσθήσεσι τῆς κατὰ τὴν ἀπάτην ἐνεργείας τελείαν ἀποβολήν.)*

10

57. *(Ἡ δὲ τοῦ θείου Συμβόλου τῆς πίστεως γινομένη παρὰ πάντων δμολογία τὴν ἐφ' οἷς ἐσώθημεν παραδόξοις λόγοις τε καὶ τρόποις τῆς πανσόφου περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ προνοίας γενησομένην μυστικὴν εὐχαριστίαν κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα προσημαίνει· δι' ἣς εὐγνώμονας ἐπὶ τῇ θείᾳ εὐεργεσίᾳ ἔαυτοὺς συνιστῶσιν οἱ ἄξιοι· πλὴν ταύτης τῶν περὶ αὐτοὺς ἀπείρων θείων ἀγαθῶν 20 ἀντεισαγαγεῖν ἄλλο τι καθ' ὅτιούν οὐκ ἔχοντες.)*

15

58. *'Ιδον ἐσταύρωται ὁ Χριστός, τέθαπται ἡ ζωή, ἡσφαλίσθη ὁ τάφος, ἐσφραγίσθη ὁ λίθος· πρόσεισιν ὁ ἵερεύς, *(συνεισέρχεται ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεσιν)*· οὐκέτι ὡς *(ἐν)* ἐπιγείω τόπῳ ἐστὼς ἀλλ' ὡς ἐν τῷ οὐρανῷ θυσιαστηρίῳ ἐμπροσθεν τοῦ φοβεροῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ παριστάμενος, θεωρεῖ τὸ 25 μέγα καὶ ἀνερμήνευτον καὶ ἀνεξιχνίαστον τοῦ Χριστοῦ μγετήριον. δμολογεῖ τὴν χάριν, κηρύττει τὴν ἀνάστασιν, σφραγίζει τὴν πίστιν τῆς *(ἀγίας)* Τριάδος, πρόσεισιν λευχειμονῶν ὁ ἀγγελος ἐν τῷ λίθῳ τοῦ τάφου, ἀποκγλίων τῇ χειρὶ, δεικνύων τῷ σχήματι, βωῶν τῇ φωνῇ, ἐντρόμως διὰ τοῦ διακόνου κηρύττων τὴν τριήμερον ἔγερσιν, ὑψῶν τὸ καταπέτασμα καὶ λέγων Στῶμεν καλῶς, στῶμεν 30 μετὰ φόβου, ἴδον πρώτη ἡμέρα· *[καὶ]* πρόσχωμεν τῇ ἀγίᾳ ἀναφορᾷ, ἴδον δευτέρα ἡμέρα· ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν, ἴδον τρίτη ἡμέρα. ὁ λαὸς βοᾷ τὴν*

2. S. Mt. xxvii 66   4-10. S. Maximus *Mystag.* 17   11-15. *ib.* 15
16-21. *ib.* 18   26. Eph. v 32, iii 4   28. S. Mt. xxviii 2   30-32. *Litt.*
E. & W. 321

1. de uelo   3. ὅνπερ] ὅπερ P³: quod   4. *tit.* cuius sit symbolum diuinum osculum ex sancti Maximi dictis   11. *tit.* cuius symbolum sit obseratio ostiorum : eiusdem 15. ἀποβολήν] + τε καὶ ἀρνησιν M¹: et abnegationem   16. *tit.* quid innuat diuinum fidei symbolum : eiusdem 22. *tit.* qualis debeat esse sacerdos sancto assistens altari   ἡσφαλίσθη . . . ἐσφραγίσθη] ἡσφάλισται . . . ἐσφράγισται P² 23. *συνεισέρχεται . . . δυνάμεσιν*] P²: conuenit cum angelicis virtutibus: *συνέρχεται* M¹ 24. ἐν] P²: in ὡς ἐν τῷ οὐρανῷ] ὡς ἐπουρανίῳ P²: et tanquam supercaelesti 27. ἀγίας] P²: sanctae 28. ἀποκυλίων] ἀποκυλίει P²: reuoluit 29. δεικνύων] ostendit ἐντρόμως] ἐντρόμος P²: perterritus 31. καὶ] om. P²

τῆς ἀναστάσεως Χριστοῦ χάριν, "Ελεον εἰρήμης, θυσίαν αἰνέσεως· ὁ ἵερεὺς τὸν λαὸν διδάσκει, τὴν <διὰ> τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ μεμαθηκὼς τριαδικὴν θεογνωσίαν, Ἡ χάρις τῆς ἀγίας καὶ δόμουσιον Τριάδος μετὰ πάντων ὑμῶν· ὁ λαὸς συνομολογεῖ καὶ συνεύχεται καὶ λέγει Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου. εἶτα 5 πάντας ὁ ἵερεὺς ἀναβιβάζων εἰς τὴν [ἄνω] Ἱερογαλήν τὴν ἐπογράνιον, ἐν ᾧ ἔστωτες ἡσαν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς ἀγλαῖς σογίαν Ἱερογαλήν, εἰς τὸ ὄρος τὸ ἅριον αὐτοῦ, [καὶ] βοᾷ Βλέπετε· ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας· οἱ πάντες διαμαρτύρονται λέγοντες "Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον" ὁ ἵερεὺς Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ· <ὁ λαὸς συντίθεται λέγων "Ἄξιον καὶ δίκαιον εὐχαριστηρίους ὑμνοὺς 10 ἀναπέμποντας τῇ ἀγίᾳ Τριάδι ἄνω ἔχειν τὸ τῆς ψυχῆς ὅμμα ζητοῦντας τὴν κατοικὴν τῆς ἄνω Ιερουσαλήμ>.

54^b. [Περὶ τοῦ Καταπετάσματος.]

Τὸ καταπέτασμα λέγεται διὰ τὸν λέγοντα ἀπόστολον [ὅτι] "Ἐχομεν παρρήσιαν εἰς τὴν εἰσόδον τῶν ἀρίων ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡν ἐνεκάινισεν 15 ἡμῖν ὄδὸν πρόσφατον καὶ ζώσαν διὰ τοῦ καταπετάσματος τογέστι τῆς σαρκὸς αὔτοῦ, καὶ ἱερέα μέγαν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ.

59. Εἶτα πρόσεισιν ὁ ἵερεὺς μετὰ παρρησίας τῷ θρόνῳ <τῆς χάριτος> τοῦ Θεοῦ μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως ἀπαγγέλλων τῷ Θεῷ καὶ λαλῶν οὐκέτι διὰ νεφέλης ὡς ποτὲ Μωϋσῆς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου 20 ἀλλὰ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτεύων, [καὶ] μεμύηται τὴν τῆς ἀγίας Τριάδος θεογνωσίαν καὶ πίστιν, καὶ μόνος μόνῳ προσλαλεῖ Θεῷ, μυστήρια ἀπαγγέλλων ἐν μυστηρίῳ τὰ κεκρυμμένα πρὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, οὐκὶ δὲ φανερωθέντα ήμūν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἅπερ ήμūν ἐζηγήσατο ὁ μονογενῆς Υἱὸς ὁ ὡν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός. 25 καθὼς γὰρ ἐλάλησεν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ ἀοράτως καὶ ὁ Μωϋσῆς πρὸς τὸν Θεόν, οὐτως καὶ ὁ ἵερεὺς μέσον τῶν δύο χερουβίμ έστως ἐν τῷ ἱλαστηρίῳ καὶ κατακύπτων διὰ τὴν ἀστεκτον καὶ ἀθεώρητον τῆς θεότητος δόξαν τε καὶ λαμπρότητα τὴν οὐράνιον λατρείαν νοερῶς ὄρφα καὶ μυεῖται, καὶ τῆς ζωαρχικῆς ὑπερουσίου Τριάδος τὴν [θείαν] ἐλλαμψίν, τοῦ μὲν 30 Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ ἄναρχον καὶ ἀγέννητον, τοῦ δὲ Υἱοῦ καὶ Λόγου τὸ συνάναρχον καὶ δόμοούσιον καὶ γεννητόν, τοῦ δὲ ἀγίου Πνεύματος τὸ συναίδιον

1-9. *Litt. E. & W.* 321

Zach. viii 3

x 22

24. *S. Io.* i 18

5. *Gal.* iv 25, *Heb.* xii 22

13. *Heb.* x 19-21

20. 2 *Cor.* iii 18

19. *Ex. xl* 22

6. *Ps.* cxxi 2,

17. *Heb.* iv 16

22. *Col.* i 26

23. 2 *Tim.* i 10

6. *Ps.* cxxi 2,

18. *Heb.*

1. tit.

20. καὶ

2. τὴν διὰ . . . θεογνωσίαν] ἦν διὰ . . . μεμάθηκε . . . θεογνωσίαν Γ: trinam Dei cognitionem quam per Christi gratiam didicit διὰ P²: per 5. ἄνω] om. Γ
6. σου] Dei 9. ὁ λαὸς . . . Ιερουσαλήμ] M¹: populus pollicetur . . . Hierusalem
13-16. In lat. hoc legitur post. cap. 54 a 13. τὸ καταπέτασμα] rursusque uelum
17. tit. de his quae mystice celebrantur a sacerdote εἶτα] deinde post haec
τῆς χάριτος] P²: gratiae 19. λαλῶν] συλλαλῶν P²: colloquens 20. καὶ]
om. P² 25. ἐλάλησεν] ἐλάλει P²: loquebatur 26. μέσον τῶν] medius
inter 28. δόξαν] gloriam cod. Par.: gratiam cod. Cam. 29. ὑπερουσίου]
et supersubstantialis ἐλλαμψίν] splendorem contemplans

καὶ ὁμοφυὲς καὶ ἐκπορευτόν, Τριάδα ἀγίαν κατὰ τὴν τῶν ὑποστάσεων ἥτουν προσώπων ἀσύγχυτον ἀἰδιότητα, κατὰ δὲ τὴν τῆς φύσεως ἐνωσιν ἀδιαιρέτον καὶ ἀδιάσπαστον θεότητα καὶ βασιλείαν καὶ δόξαν, καὶ νοερῶς ὄρῳ καὶ βοᾷ τὴν τῶν σεραφικῶν δυνάμεων τρισάγιον δοξολογίαν, τὰ μὲν χερουβίμ {ἐπισκιάζοντα, τὰ δὲ σεραφίμ} κεκραγότα· μεθ' ὧν βοᾷ {τὸν ἐπινίκιον ὅμνον ἀδόντων. 5 εἴτα ὁ λαὸς ἀντὶ τῶν χερουβικῶν καὶ τετράμορφων ζώων βοᾷ} "Ἄγιος ἄγιος ἄγιος Κύριος σαβαὼθ, τουτέστιν ὁ τρισάγιος καὶ εἰς Θεὸς τῶν δυνάμεων" ὡσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις· εὐλογημένος ὁ ἔρχομενος ἐν δυνάματι Κυρίου. [τὸ ὕστερον ἐστιν ὡσὶν ΔΗ· ὡς φῶς ὁ ἐρχόμενος ἐν ὄνόματι Κυρίου.]

60. Περὶ τῶν Ῥιπιδίων καὶ τῶν διακόνων.

10

Τὰ δὲ ῥιπίδια καὶ οἱ διάκονοι ἐμφαίνουσι τὰ ἔξαπτέρυγα σεραφίμ καὶ τὴν τῶν πολυομμάτων χερουβίμ περιφέρειαν· καὶ γὰρ κατὰ τὴν τῶν ἐπουρανίων {καὶ} ὑπερκοσμίων ἱερὰν [ὄντως] τάξιν οὔτω καὶ τὰ ἐπίγεια μιμοῦνται. καὶ γὰρ τετράμορφα ζῶα ἀντιφωνητικῶς ἀλλήλων ἀντιδεχόμενα βοῶσι, τὸ μὲν πρώτον ζῷον τὸ εἰς ὁμοίωμα λέοντος βοᾷ "Ἄγιος· τὸ δὲ τέταρτον τὸ εἰς ὁμοίωμα 15 ἀνθρώπου βοᾷ Κύριος σαβαὼθ· τὸ δὲ δεύτερον {τὸ} εἰς ὁμοίωμα μόσχου βοᾷ "Ἄγιος· τὸ δὲ τρίτον τὸ εἰς ὁμοίωμα ἀετοῦ βοᾷ "Ἄγιος· {ἐν} τρισὶν ἀγιασμοῖς εἰς μίαν συνιοῦσι κυριότητα [καὶ] δύναμιν καὶ θεότητα, καθὼς Ἡσαΐας {ὁ προφήτης} τεθέαται ὅτε εἶδεν τὸν Κύριον ἐπὶ θρόνου γένητο {καὶ ἐπηρμένος} καὶ τὰς σεραφικὰς δυνάμεις κύκλῳ ἑστώσας καὶ ἐκ τῆς φωνῆς ἐπλήσθη ὁ οἶκος καπνοῦ· 20 τότε ἀπεστάλη ἐν τῶν σεραφίμ καὶ ἔλαβεν ἀνθρακα ἐν τῇ χειρὶ ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου· σημαίνει τὸν ἱερέα καὶ αὐτὸν κατέχοντα τὸν νοερὸν ἀνθρακα Χριστὸν τῇ λαβίδι τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγίῳ θυσιαστηρίῳ καὶ ἀγιάζοντα καὶ καθαίροντα τοὺς δεχομένους καὶ μεταλαμβάνοντας. καὶ γὰρ εἰς οὐράνια καὶ ἀχειροποίητα [καὶ] ἀγίᾳ εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς καὶ ἐνεφαίνισθε 25 ἐν δόξῃ [τῷ προσώπῳ] τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γένετο ἡμῶν γενόμενος ἀρχιερεὺς μέγας διεληλυθώς τούτῳ οὐρανοίς· καὶ ἔχομεν αὐτὸν παράκλητον πρὸς τὸν Πατέρα καὶ ἰλασμὸν γένετο τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν {ώς καταρτισάμενον ἡμῖν τὸ ἄγιον καὶ τίμιον αὐτοῦ σῶμα λύτρον ὑπὲρ πάντων} καθὼς αὐτὸς λέγει Πάτερ ἀγίασον αὕτοϋς ἐν τῷ ὕστερον σογ ὡς δέδωκάς moi ἵνα ὡσὶ καὶ ἀγίοι ἡγασμένοι καὶ θέλω ἵνα 30

5-8. <i>Litt. E. & W.</i> 323 sq.	7. <i>Ps. lxxix</i> 7	9. <i>Ps. cxvii</i> 25
15-17. <i>Litt. E. & W.</i> 323	19-23. <i>Isa. vi</i> 1, 2, 4, 6	25. <i>Heb. ix</i> 24
26. <i>Heb. vi</i> 20, iv 14	27. <i>i Io. ii</i> 1	29. <i>S. Mt. xx</i> 28, <i>S. Io. xvii</i> 11, 17, 19, 24, 23, 24

2. ἀϊδιότητα] ἰδιότητα <i>P²</i> : proprietatem	4. ἐπισκιάζοντα . . . σεραφίμ] <i>ἐπισκιάζοντα τὰ σεραφίμ P²</i> : <i>ἐπισκιάζονταν τὰν δὲ σεραφίμ M¹</i> : obumbrantes et seraphim
5. τὸν ἐπινίκιον . . . βοᾷ] <i>P²</i> : triumphalem . . . clamat ἀδόντων] <i>clamantes</i> 10. de diaconibus rhipizantibus	12. περιφέρειαν] <i>ambitus</i> 13. καὶ] <i>P²</i> : et
14. ἀλλήλων ἀντιδεχόμενα] <i>inuicem respondentia</i> 15. τὸ δὲ τέταρτον . . . σαβαὼθ] <i>legitur post τὸ δὲ τρίτον . . . ἄγιος P² lat.</i> 16. τὸ] <i>M¹</i> 17. ἐν] <i>P²</i> : in	16. τὸ] <i>M¹</i> 17. ἐν] <i>P²</i> : in
18. συνιοῦσι] concurrentem δ προφήτης] <i>P²</i> : propheta 19. καὶ ἐπηρμένου] <i>P²</i> : et eleuatum 21. τότε] <i>τὸ δὲ P²</i> : illud uero quod 28. ὡς καταρτισάμενον . . . πάντων] <i>P²</i> : + ἡμῶν <i>M¹</i> : qui perfecit nobis proprium suum et sanctum corpus redemtionem pro omnibus nobis	20. ὡς] <i>oīs P²</i> : quos

ώσιν ὅποι είμι ἐγώ καὶ θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμήν, ὅτι ἡγάπησας αἵτογές καθὼς ἐμὲ ἡγάπησας {πρὸ καταβολῆς κόσμου.}

[Εἴτα ὁ ἱερεὺς ἀπαγγέλλει τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὰ τῆς Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως μυστήρια, τὴν ἐξ ἀγίας παρθένου καὶ θεοτόκου ἀνέκφραστον καὶ ἔνδοξον 5 γένησιν, τὴν ἀναστροφὴν καὶ ἐμπολίτευσιν τὴν ἐν κόσμῳ, τὴν σταύρωσιν, τὸν θάνατον, τὴν ἐν τῷ ἄδῃ κατάβασιν, τὴν τῶν δεσμίων ψυχῶν δι' αὐτοῦ ἐλευθερίαν, τὴν ἐκ νεκρῶν τριήμερον καὶ ἀγίαν αὐτοῦ ἀνάστασιν, τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀνάληψιν, τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καθέδραν, τὴν δευτέραν καὶ μέλλουσαν αὐτοῦ ἔνδοξον παρουσίαν πάλιν πρὸς ἡμᾶς· καὶ μυσταγωγεῖται 10 γαστέρα Θεὸν ἀγένητον, τουτέστι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, γαστέρα πρὸ ἑωσφόρογ καὶ πρὸ αἰώνων τὸν Υἱὸν γεννῶσαν, καθὼς λέγει· Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρογ ἐγέννησά σε. ὅνπερ καὶ παρακαλεῖ τελειώσαι τὸ μυστήριον τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ γενηθῆναι ἡτοι μεταποιηθῆναι τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον εἰς σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ· καὶ πληρωθήσεται τὸ· Ἔγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.]

15 [Περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

"Οθεν καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ βουλήσει τοῦ Υἱοῦ ἀοράτως παρὸν ὑποδεικνύει τὴν ἐνέργειαν τὴν θείαν καὶ τῇ χειρὶ τοῦ ἱερέως ἐπιμαρτυρεῖ καὶ ἐπισφραγίζει καὶ τελειῶτα προκείμενα ἄγια δῶρα εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν τοῦ εἰπόντος ὅτι· Ὑπὲρ αἵτῶν ἐγώ ἀγάλω 20 ἐμαγτὸν ἵνα ὥci καὶ αἵτοι ἡγιασμένοι, ὅπως ὁ τρώγων μογ τὸ σῶμα ἐν ἐμοὶ μείνῃ κάγὼ ἐν αἵτῳ. ὅθεν γενόμενοι θείων μυστηρίων αὐτόπται καὶ μέτοχοι ζωῆς ἀθανάτου καὶ κοινωνοὶ θείας φύσεως δοξάζομεν τὸ μέγα καὶ ἀκατάληπτον καὶ ἀνεξιχνίαστον μυστήριον τῆς οἰκουμένας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. ὅθεν δοξάζοντες βοῶμεν Σὲ ὑμνοῦμεν τὸν Θεόν καὶ Πατέρα· σὲ εὐλογοῦμεν τὸν Υἱὸν καὶ 25 Λόγον· σοὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ ἀγίῳ Πνεύματι· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν· τριὰς γὰρ ἐν μονάδι καὶ μονὰς ἐν τριάδι, δόμοούσιος καὶ ἀδιαιρετος, παράδοξον ἔχονσα καὶ τὴν διαίρεσιν τῶν προσώπων καὶ τὴν ἔνωσιν τῆς μᾶς φύσεως καὶ θεότητος. καὶ γὰρ τὸ ἐπικεκυφότως ποιεὺν τὸν ἱερέα τὴν θείαν μυσταγωγίαν ἐμφαίνει τὸ συλλαλεῖν ἀοράτως τῷ ἀοράτῳ Θεῷ· ὅθεν καὶ τὴν θείαν {φωτοφάνειαν} ὁρᾷ καὶ 30 τῇ λαμπρότητι τῆς δόξης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐμφαιδρύνεται καὶ ὑποστέλλει ἔαυτὸν τῷ φόβῳ καὶ τῇ αἰδῷ καθὼς Μωϋσῆς ὅτε εἶδε τὸν Θεόν ἐν εἶδει πυρὸς ἐν τῷ ὅρει ἔντρομος γενόμενος ἀπέστρεψε καὶ ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον αἵτογέντιας· εγλαυβεῖτο γάρ, φησί, κατανοήσαι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.]

[Περὶ τῶν κεκοιμημένων.

35 Γίνεται ἡ μνήμη τῶν κεκοιμημένων πρὸς τὸν Θεόν τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς τὸν καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων τὴν κυρίαν ἔχοντα καὶ δεσπόζοντα ἐπογρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων καὶ ὡς τὸν βασιλέως Χριστοῦ παρόντος καὶ τοῦ

5-9. *Litt. S. Bas. & S. Chrys.* (*Litt. E. & W.* 326-329) 10. *Ps. cix 3* 14. *Ps. ii 7* 16-19. *Lit. S. Bas.* (*Litt. E. & W.* 329 sq.)

19. *S. Io. xvii 19* 20. *S. Io. vi 56* 22. *2 Pet. i 4* 24. *Litt. E. & W.* 329 32 sq. *Act. vii 32, Ex. iv 6* 35. *Num. xvi 22* 36. *Phil. ii 10*

2. πρὸ . . . κόσμου] P²: ante constitutionem mundi 29. φωτοφάνειαν] P²

35. πνευμάτων] *Anc. fonds 1555 A:* πατέρων P¹ P²

άγιον Πνεύματος πάντας προσκαλουμένου ζῶντας καὶ μεταστάντας ἐνθάδε πρὸς τὰς ἑκεῖθεν μονὰς καὶ καταπαύσεις εἰς τὴν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προέλευσιν συναθροισθῆναι καὶ προφθάσαι τὸ πρόσωπον αἵτογε καὶ ἀκογτισθῆναι τὴν φωνὴν τῆς αἰνέεσσος αἵτογε, ὡς πάντων τῶν ἐν ἥδου ψυχῶν δεσμῶν ἀπολυθέντων διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως Χριστοῦ· αὐτὸς γὰρ 5 ἐγήρεται ἐκ νεκρῶν ἀπαρχὴ καὶ πρωτότοκος τῶν κεκοιμημένων· γενάμενος καὶ πᾶσιν ὄδοιποιήσας τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ πρὸς τὴν ἀθάνατον καὶ μακαρίαν ζωὴν ἀναπαύων τοὺς ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἐγέρσεως αὐτοῦ κεκοιμημένους· καὶ συγκαλοῦνται μετὰ προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ μαρτύρων καὶ ἵεραρχῶν χριστιανῶν αἱ ψυχαὶ συνελθεῖν καὶ ἀνακλιθῆναι μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰсаὰκ καὶ Ιο 10 Ἱακὼβ ἐν τῇ μυστικῇ τραπέζῃ τῆς Βασιλείας τοῦ Χριστοῦ.]

61. [“Οθεν εἰς ἐνότητα πίστεως καὶ κοινωνίαν Πνεύματος ἀγίου ἐλθόντες διὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ γένερος ἡμῶν ἀποθανόντος καὶ ἐγερθέντος καὶ καθίσαντος ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐκέτι ἐπὶ γῆς ἐσμεν ἀλλ’ ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ παρεστηκότες ἐν οὐρανῷ ὅπου ὁ Χριστός ἔστι καθὼς αὐτὸς τῷ Πατρὶ λέγει Πάτερ δίκαιε 15 ἀγίασον αἵτογε ἐν τῷ ὄνοματι σογώ δέδωκάς μοι ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ κάκεῖνοι ὡςι μετ’ ἐμογε καὶ θεωρῶσι τὴν δόξαν ἡν δέδωκάς μοι ὅτι ἡγάπησας αἵτογε καθὼς ἐμέ. ὅθεν οὖν τὴν γιοθεσίαν ἀπολαβόντες καὶ συγκληρονόμοι τοῦ Χριστοῦ γενούμενοι, διὰ τῆς χάριτος αἵτογε καὶ οὐκ ἐξ ἔργων, ἔχομεν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, οὗτον τὴν ἐνέργειαν καὶ χάριν ὃ ἵερεὺς θεωρῶν βοᾷ καὶ 20 λέγει Ἀββᾶ ὁ Πατέρερος ὁ οὐρανίος ἀξίωσον ἡμᾶς ἀκατακρίτως μετὰ παρρησίας τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι σε καὶ λέγειν ὃ λαὸς βοᾷ Πάτερ ἡμῶν ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· τὸ ὄνομά ἔστι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τὸ ἐπικληθὲν ἐφ’ ἡμᾶς, Χριστός· ὅθεν καὶ ἡμεῖς χριστιανοὶ καὶ τὸ ὄνθημα αὐτοῦ ἐπικέκληται ἡμῖν. Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ τὸ ἄγκον Πνεῦμα ἔστιν ὡς λέγει 25 ‘Η Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς γόμῶν ἔστι· τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ βασιλεύειν πέλει, τὸ ἀγιάζον καὶ φωτίζον τὰς νοερὰς καὶ ἀγγελικὰς στρατιὰς καὶ πάντα ἀνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον καὶ πιστεύοντα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ θέλημα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς οἰκονομία τοῦ Υἱοῦ ἔστιν. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν 30 ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον· ὃ ἄρτος ὃ ἐπιούσιος ἔστιν ὁ Χριστὸς ὃ ὡν καὶ προών καὶ ὃ μέλλων, ὃ ἀδαπάνητος καὶ ἀεὶ διαμένων καὶ διδοὺς ζωὴν τῷ κόσμῳ, ὃν διὰ βαπτίσματος δεξάμενοι τοῦτον λαβεῖν πάντοτε αἴτούμεθα. Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ δικαιήματα καὶ πταίσματα ἡμῶν.]

⟨‘Η δὲ παναγία τε καὶ σεπτὴ τοῦ μεγάλου καὶ μακαρίου Θεοῦ [καὶ Πατρὸς] 35

3. Ps. xciv 2, lxv 9	6. i Cor. xv 20, Apoc. i 5 : <i>Lit. S. Bas.</i> (<i>Litt. E. & W.</i> 327)	10. S. Mt. vii 11	12. Eph. iv 13, 2 Cor. xiii 14	13. i Th. v 10, Rom. viii 34	15. Col. iii 1, S. Io. xvii 25, 16, 11, 24, 23	18. Gal. iv 5, Rom. viii 17	19. Eph. ii 8 sq., Gal. iv 6	21–34. <i>Litt. E. & W.</i> 339
23. S. Ia. ii 7	24. Ier. xiv 9	26. S. Lc. xvii 21	28. S. Io. i 9, iii 18	32. S. Io. vi 33	35 sqq. S. Maximus <i>Mystag.</i> 20			

30. *υἱοῦ*] *leg. θεοῦ*   35. *tit. cuius sit symbolum oratio dominica*   35 sqq. ἡ
δὲ παναγία . . . ἐφαίδρυναν] *praeterea sancta . . . splendidos reddiderunt*

ἐπίκλησις τῆς δοθησομένης ἐνυποστάτου τε καὶ ἐνυπάρκτου κατὰ δωρεὰν καὶ χάριν τοῦ ἀγίου Πνεύματος υἱοθεσίας ἐστὶ σύμβολον· καθ' ἣν, πάσης ὑπερικωμένης τε καὶ καλυπτομένης ἀνθρωπίνης ἴδιότητος τῇ ἐπιφοιτήσει τῆς χάριτος, υἱὸν Θεοῦ χρηματίσουσί τε καὶ ἔσονται πάντες οἱ ἄγιοι ὅσοι [δι’ ἀρετῶν] ἀπεν-
5 τεῦθεν ἥδη τῷ θείῳ τῆς ἀγαθότητος κάλλει ἐαυτοὺς λαμπρῶς τε καὶ ἐπιδόξως ἔφαίδρυναν.]

62. [Εἴτα ὁ ἱερεὺς βοᾷ τοῖς πᾶσι καὶ λέγει ὅτι Ἔγὼ ἀνθρωπός εἰμι ὄμοιοπαθής ὑμῶν· βλέπετε θεωρεῖτε· ἵδου ὁ Χριστὸς καὶ Θεός ἐστιν ὁ ἄγιος καὶ ἐν ἀγίοις ἀναπαγόμενος. ὁ λαὸς ὅμολογει καὶ λέγει Εἰς ἄγιος καὶ Θεὸς ἀναμάρτητος ὁ
10 Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς σὺν Θεῷ Πατρὶ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι· αὕτῳ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰώνας. ἀμήν.]

〈Ἡ δὲ κατὰ τὸ τέλος τῆς μυστικῆς ἱερουργίας παρὰ παντὸς τοῦ λαοῦ γινομένη τοῦ Εἰς ἄγιος καὶ τῶν ἔξῆς ὅμολογίᾳ τὴν ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν πρὸς τὸ ἐν τῆς θείας ἀπλότητος κρύφιον γενησομένην τῶν μυστικῶν τε καὶ σοφῶς κατὰ
15 Θεὸν τετελεσμένων συναγωγήν τε καὶ ἔνωσιν δηλοῖ ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τῶν νοητῶν αἰώνι, καθ’ ὃν τῆς ἀφανοῦς καὶ ὑπεραρρήτου δόξης τὸ φῶς ἐνοπτεύοντες τῆς μακαρίας μετὰ τῶν ἀνω δυνάμεων καὶ αὐτοὶ δεκτικοὶ γίνονται καθαρότητος.〉

〈Μεθ’ ἣν ὡς τέλος πάντων ἡ τῶν μυστηρίων Μετάδοσις γίνεται, μεταποιοῦσα πρὸς ἔνωσιν καὶ ὅμοίους τῷ κατ’ αἰτίαν Ἀγαθῷ κατὰ χάριν καὶ
20 μέθεξιν ἀποφαίνουσα τοὺς ἀξίους μεταλαμβάνοντας, ἐν μηδενὶ αὐτοῦ λειπομένους κατὰ τὸ [ἔφικτὸν] ἀνθρώποις [καὶ] ἐνδεχόμενον· ὥστε καὶ αὐτοὺς δύνασθαι εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι θέσει κατὰ τὴν χάριν θεούς, διὰ τὸν αὐτοὺς ὅλως πληρώσαντα
ὅλον Θεὸν καὶ μηδὲν αὐτῶν τῆς αὐτοῦ παρουσίας κενὸν καταλείψαντα.〉

63. 〈Κοινωνία κέκληται ἡ τῶν θείων μυστηρίων μετάληψις διὰ τὸ τὴν πρὸς
25 Χριστὸν ἡμῖν χαρίζεσθαι ἔνωσιν καὶ κοινωνούς ἡμᾶς τῆς αὐτοῦ ποιεῖν βασιλείας.〉

[Ο μὲν Μωϋσῆς αἷμα ἐρράντις τῶν τράγων καὶ μόσχων τῷ λαῷ λέγων Τοῦτο
〈τὸ〉 αἷμα τῆς διαθήκης τοῦ Θεοῦ ἐστιν· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ Θεὸς τὸ ἴδιον σῶμα ἔδωκε
καὶ τὸ ἴδιον αἷμα ἔξεχε καὶ ἐκέρασε *(τὸ ποτήριον)* τῆς καινῆς διαθήκης λέγων
Τοῦτο ἐστι τὸ σῶμά μογ καὶ τὸ αἷμά μογ τὸ κλώμενον καὶ διαρραντίζόμενον
30 εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν· ὥστε ὄcάκις ἐσθίντε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο
πίνητε τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασίν *(μου)* ὅμολογεῖτε.]

7. S. Iac. v 17   8. Isa. lvii 15.   9 sq. Litt. E. & W. 341   10. Rom. xi 36
12-23. S. Maximus *Mystag.* 21   24-25. S. Isid. Pel. *Epp.* i 228   26. Heb.
ix 19 sq., Ex. xxiv 6-8   29. 1 Cor. xi 24, S. Mt. xxvi 27 sq.   30. 1 Cor. xi 26
31. *Lit. S. Bas.* (*Lit. E. & W.* 328)

12. *tit.* quid significet finis mysticae missae, id est cum exclamatur
unus sanctus et caetera: sancti Maximi   12-23. ἡ δὲ κατὰ . . . κατα-
λεύσαντα] confessio autem . . . inane reliquit   24. *tit.* quare dicatur
communio   24-25. κοινωνία . . . βασιλείας] porro communio . . . regni com-
municatores   27. τὸ] P²   28. τὸ ποτήριον] M¹   31. μου] M¹

[NOTE.—The above text is only provisional. I cannot guarantee its accuracy in detail, since the collations were of necessity hurriedly made, and the MSS used are written with such singular carelessness that sense can be made of them only by very free emendation. But the present text is sufficient to indicate the contents of the treatise and the character of Anastasius's original.]